

UNIVERSITATEA DIN BUCUREȘTI
DEPARTAMENTUL-CATEDRA UNESCO
PENTRU SCHIMBURI INTERCULTURALE ȘI INTERRELIGIOASE
Program Master
„Comunicare interculturală în contextul integrării europene”

PROBLEMA METODOLOGIEI
ÎN DIALOGUL INTERCULTURAL
SITUAȚIA ELVEȚIEI ȘI A ROMÂNIEI

Disertație

Autor:

Nicoletta-Laura Dobrescu

Coordonator:

Prof. Dr. Martin Hauser

București
iunie 2006

Cuprins

Introducere. Interculturalitatea și problema metodologiei / 3

Despre interculturalitate în Elveția / 10

Scurtă istorie a Elveției / 11

Plurilingvism și interculturalitate în Elveția / 16

Legislația elvețiană în domeniul limbii / 20

Proiectul Legii limbii în Confederația Elvetică / 22

Folosirea altor limbi decât cele naționale. Educația interculturală în Elveția / 24

Despre interculturalitate în România / 27

Scurtă istorie a României / 28

Interculturalitatea din perspectiva politicii culturale pentru minorități în România / 33

Legislația în materie de cultură și educație / 38

Programul Guvernului României pentru 2004-2008 / 43

Proiectul de lege privind statutul minorităților naționale din România / 44

O nouă metodologie / 47

Metodologia interculturalității în Elveția și România; o evaluare comparativă / 47

Considerații finale / 54

Bibliografia consultată / 61

Introducere. Interculturalitatea și problema metodologiei

Categoria *interculturalității* s-a dezvoltat începând cu anii '50 din miezul comunicării internaționale, în încercarea de a coborî această comunicare de la nivelul politicii și diplomației cât mai aproape de individ, de zona sa de interacțiune directă. Această evoluție s-a produs în Statele Unite ale Americii, iar apoi s-a transferat repede și s-a adaptat ușor în Europa apuseană: sistemul democratic s-a dovedit astfel a fi un mediu propice, pe de o parte prin importanța pe care i-o acordă individului și rolului acestuia în luarea deciziilor, pe de altă parte prin legitimarea diversității și libertății de opinie.

Categoria *națiunii* fusese compromisă de ideologiile naționaliste și se vedea anchilozată pe conturul granițelor statale și zonelor de influență, sub tensiunile din perioada Războiului Rece. Când națiunile erau astfel încorsetate, prefixul *inter-* devenise puțin operant în realizarea sensului său, de relație, de punte, de legătură, de conductor. Antropologia, etnologia, psihologia, științele comunicării, sociologia au adus fiecare o contribuție în mutarea centrului de greutate dinspre „națiune” spre „cultură”, pentru a-și însuși apoi fiecare preocupările pentru fenomenele *interculturale* și a le trata din perspectiva propriului domeniu și cu propriile instrumente.

În timp ce Statele Unite ale Americii s-au îndreptat spre afirmarea *multiculturalismului* în interiorul granițelor proprii, înțelegând prin aceasta „o acțiune afirmativă a culturilor minoritare (...) în pofida culturii dominante albe, occidentale și protestante (WASP)”¹, în Europa s-a căutat în *interculturalitate* o modalitate de coexistență pașnică și întrepătrundere între comunități culturale diferite, ca soluție alternativă la imposibila plicare universală a principiului „o națiune, o limbă, o țară”, pe care s-au constituit majoritatea statelor naționale europene, dar care a generat și nenumărate tensiuni și conflicte.

Cercetând aceste varietăți terminologice, François Ruegg consideră că în prezent în țările Europei de Vest noțiunea de *stat-națiune* se vede deconstruită, iar noțiunile de *etnici* și *etnicitate* au fost supuse la numeroase critici, în timp ce în Europa de Est continuă distincția între *cetățenie* și *naționalități*. Statele europene sunt fundamentate totuși pe principiul național, deși din acesta derivă o largă varietate de

---

¹ Bernard Wicht, *Les différentes notions de diversité culturelle*, la http://www.unesco.ch/actual-content/wicht_f.pdf.

caracteristici. Formula națiune-cultură-spațiu geografic este intersectată de diversitate în fiecare dintre aceste componente, rezultând *state multinaționale*, ce găzduiesc minorități istorice, considerate naționale prin contribuția lor istorică la formarea și afirmarea statului național și *state poli-etnice*, în care trăiesc comunități mai recente de imigranți, care nu au participat la construcția națiunii, *state pluriculturale* sau *multiculturale*, dar și națiuni care se identifică cu spații geografice mai largi și mai diverse decât cel cuprins între granițele statului național de referință.

Interesul lucrării de față conduce spre cea de-a doua grupă, derivată din diversitatea culturală. După aprecierea lui François Ruegg, *multiculturalismul* semnaleză diferența, dar nu permite și abordarea relațiilor dintre comunități. După definiția lui Gabriel Andreescu, „Multiculturalismul exprimă conceptul/ atitudinea care afirmă că echilibrul și corectitudinea relațiilor interetnice presupun recunoașterea nevoii de integrare, alături de nevoia de privatitate comunitară a grupurilor etnoculturale și susține dezvoltarea lor reciprocă, pe care o consideră și posibilă”².

Alți autori preferă o sinteză între principiul diversității, reprezentat de *cultură*, și cel al unității, postulat de *națiune*, preferând să discute în cazul Europei despre *interculturalism*. „Interculturalismul definește ipostaza dialogică a culturilor prin intrarea în rezonanță a diferențelor, în timp ce multiculturalismul se focalizează pe conservarea identitară a diferențelor.”³ Trecerea de la interculturalism la interculturalitate printr-o schimbare de sufix indică trecerea de la un sistem sau curent de gândire, la recunoașterea și afirmarea unei realități istorice, scoaterea la iveală a unei modalități de coexistență între culturi, de o infinită varietate de experiențe și rezultate.

Interculturalitatea reprezintă o situație de coeziune, de armonie, de întrepătrundere între culturi, de evoluție simultană și deschidere reciprocă, permițând pe de o parte menținerea și afirmarea valorilor proprii, iar pe de altă parte infuzarea altora noi, prin contactul cu valorile altor culturi. Interculturalitatea descrie o apartenență multiplă și o zonă de mișcare naturală pe domeniul mai multor culturi, legitimată de libertatea circulației valorilor culturale și pusă în practică grație posibilităților infinite de îmbogățire și nuanțare a identității, în funcție de mediul cultural parcurs.

---

² Gabriel Andreescu, „Multiculturalismul normativ”, în *Interculturalitate. Cercetări și perspective românești*, Presa Universitară Clujeană, 2002, p. 30.

³ Ștefan Buzărnescu – Sorin Pribac, „Sursele istorico-antropologice ale interculturalității interactive din Banat”, în *Interculturalitate...*, p. 181.

Intervenția metodologiei. Schimburi și influențe interculturale apar permanent în zonele de vecinătate geografică, atât la nivelul obiceiurilor vieții cotidiene, limbii, tradițiilor, folclorului, gastronomiei, portului, regulilor de conviețuire socială, cât și al valorilor morale, religioase, tehnicii, economiei, științei și artelor. Aceste schimburi pot fi spontane, dar pot fi determinate de schimbările din mediul natural (dezastre naturale, modificarea climei, căutarea hranei și surselor de apă etc.), care produc migrația populației dintr-o zonă într-alta, sau de factori ce țin de evoluția civilizației umane. În această categorie intră construcțiile geopolitice, condițiile sociale și economice, măsurile legislative, administrative, dezvoltarea științei și tehnicii, evoluția și circulația ideilor culturale și religioase, educația și mobilitatea oamenilor etc. Din istoria interculturalității fac parte expedițiile militare, relațiile diplomatice, descoperirile geografice, misiunile religioase, rutele comerciale, colonizările și mutările de populații, alte măsuri administrative, politice și economice care au condus la crearea zonelor pluriculturale, de obicei în componența sau la granița marilor imperii.⁴

Acești factori interesează pe de o parte pentru modul de acțiune al instituțiilor care dețin puterea (politică, morală, economică) de decizie asupra destinului comunității, o reprezintă și orientează viața acesteia, ca întreg, și a membrilor ei individuali, pe de altă parte pentru efectele acestei acțiuni și reacția indivizilor și comunităților antrenate și participante la realizarea interculturalității, printr-o anumită evoluție a culturii lor personale sau de grup.

Atunci când avem de-a face cu entități politico-geografice cu componență multiculturală (marile imperii, țările de imigrație, statele multiculturale), în care culturile se află într-un dialog conștient, asumat și intenționat, realizarea interculturalității presupune o *metodologie*, care constituie baza sa teoretică, alimentată de experiența umană și de resursele de valori și reprezentări pe care culturile respective le posedă și le revarsă în afară, spre întâlnirea cu alte culturi. Dar cum se constituie o metodologie interculturală, care să fie principiile sale generale și obiectivele concrete, adecvate scopului de a susține, promova și produce interculturalitate?

Un proiect de cercetare realizat în cadrul Departamentului-Catedră UNESCO pentru schimburi interculturale și interreligioase al Universității din București a pus în evidență, printre altele, câteva aspecte problematice pentru comunicarea interculturală, semnalate de majoritatea cercetătorilor preocupați de domeniul interculturalității.

---

⁴ A se vedea lucrarea de cercetare *Elemente fundamentale de metodologie pentru comunicarea interculturală în spațiul european* realizată la Departamentul-Catedra UNESCO al Universității din București, 2005-2006.

Acestea ar fi, în principal: înțelegeri diferite ale culturii (fiecare conducând la o anumită conduită culturală), valorile culturale diferite, varietatea lingvistică și inexistența unui cod comun de comunicare, ingerințele ideologiei, stereotipurile culturale, politicile sociale în privința imigranților și grupurilor marginalizate, modul de constituire al identității culturale și folosirea mijloacelor de comunicare în masă.⁵ Același studiu a pus însă în evidență și faptul că alături de principiile generale, impuse de respectarea drepturilor și libertăților fundamentale ale omului, experiența locală, sub aspectele sale pozitive și negative, este cel mai bun punct de pornire în constituirea unei metodologii.

Exemple de studiat. Am ales ca exemple de studiat din perspectiva interculturalității două țări de pe continentul european între care există atât similitudini cât și diferențe sugestive pentru studiul nostru. Este vorba despre Elveția și România. Cea dintâi este privită ca o „formulă de succes” a multiculturalismului, din perspectiva conservării identității celor patru grupuri lingvistice tradiționale și autonomiei culturale a cantoanelor, dar și a interculturalității, atât celei transfrontaliere, prin legăturile culturale cu Franța, Germania și Italia, cât și celei din interior, prin plurilingvismul organismelor federale și al unei importante părți a populației, în sprijinul căruia sunt mobilizate instituții culturale specializate și organizații ale societății civile.

Celebritatea „formulei de succes” a Elveției este cu atât mai mare cu cât Europa simte nevoia de a face din plurilingvismul cetățenilor ei calea principală de realizare a coeziunii între componentele sale culturale, fapt explicat convingător de poetul și diplomatul cultural Marie-Jean Vinciguerra: „Nu există schimb cultural fără comunicare, iar limba este mijlocul ei de vehiculare. Ce va fi Europa, dacă popoarele ei nu vor mai fi capabile să comunice între ele?! O engleză sărăcită pentru a fi accesibilă tuturor nu e o soluție. Trebuie să fim capabili să vorbim cel puțin trei limbi de circulație (la care se adaugă, în unele cazuri, limba regională sau minoritară). Este o problemă fundamentală a civilizației noastre. Trebuie să găsim mijloacele de a pune în aplicare o politică ambițioasă. Această provocare este una prioritară. Europa trebuie să fie plurilingvă. Pentru a-și atinge echilibrul real, ea trebuie să-și păstreze tensiunile lingvistice. Limba nu este o disciplină precum toate celelalte; când înveți o limbă străină «te căsătorești» cu o țară și cu civilizația ei: rămâi tu însuși, dar trăind alături de celălalt”⁶.

---

⁵ Ibidem.

⁶ *Plurilingvismul se naște din interculturalitate*, interviu cu Marie-Jean Vinciguerra realizat de Dana-Marina Dumitriu, la <http://www.aius.ro/Copy%20of%20Aius0/plurilingvismul.htm>.

Elveția reprezintă un succes din perspectiva interculturalității și prin triumful terminologic al *culturii*, prin componenta sa lingvistică, în fața *etniei* și *naționalității*, încă dominante în alte părți ale Europei. Elveția nu se identifică cu patru etnii tradiționale sau patru naționalități, ci cu patru comunități lingvistice, ale căror idiomi sunt recunoscute drept limbi naționale. Reușita interculturalității elvețiene este însă permanent interogată de insuficiența comunicare între cele patru grupuri lingvistice și de faptul că plurilingvismul confederației se regăsește timid la nivel cantonal. Preocuparea actuală a autorităților federale și a unor cantoane pentru dezvoltarea educației interculturale, destinate copiilor cetățenilor străini rezidenți în Elveția, reprezintă un punct în plus în scorul metodologiei interculturale.

În ceea ce privește România, *etnia* și *naționalitatea* constituie încă nucleul terminologic cel mai productiv în documentele ce vizează domeniul diversității culturale. Acesta constituie și principalul motiv pentru care am abordat separat tema interculturalității în Elveția și România, schițând ulterior o comparație, dat fiind că avem de-a face cu două situații terminologice și două ținte diferite în aceeași chestiune. Avem pe de o parte respingerea confuziei între *comunitatea lingvistică* și *etnie*, definirea *națiunii* prin diversitate și preocuparea pentru plurilingvismul individual, în cazul Elveției, de cealaltă parte, în cazul României, etnicizarea grupurilor lingvistice, prin impunerea limbii drept criteriul principal al identității etnice, asocierea altor elemente de identificare etnică (confesiunea religioasă, teritoriul) în directă subordonare față de acesta, înțelegere etnoculturală a *națiunii* (nuanțată mai recent) și viziune colectivistă asupra diversității culturale, conducând la preocuparea pentru protejarea comunității, uneori în defavoarea libertății individuale.

Studiind perspective teoretice și metodologice de abordare a tematicii interculturalității în științele socio-umane din România, Rudolf Poledna observă că „cercetarea empirică și teoretică a obiectului epistemologic *interculturalitate* este orientată preponderent etnocentric, fără a se lua în considerare în mod programatic interferențele și interacțiunile dintre ele. (...) Lipsesc încă cercetări fundamentale, de lungă durată, privind interculturalitatea, strategiile cotidiene de interacțiune între etnii. Fapt explicabil prin paradigma națională în care a fost și este abordată o asemenea temă”⁷. Pe de altă parte, în vecinătatea fostului imperiu sovietic și a fostei federații iugoslave, confruntate până de curând cu războaie interetnice provocate de recrudescența naționalismului agresiv, România este o „formulă de succes” a interculturalității. Studiile sociologice axate pe zonele multiculturale din România, în

---

⁷ În *Interculturalitate...*, p. 77.

speță Banatul și Transilvania, vorbesc cu entuziasm despre conviețuirea și întrepătrunderea diverselor culturi locale, fără însă a putea proiecta măcar unele dintre principiile acestei conviețuiri la realitatea întregii țări.

Între Elveția și România există numeroase asemănări. Ambele au o geografie dominată de un lanț muntos (Alpii, respectiv Carpații). Și una și cealaltă își relatează marea istorie începând cu stăpânirea romană, care, prin coloniile de veterani, a înlesnit romanizarea dialectului populației autohtone. Amândouă au cunoscut creștinismul timpuriu, și ulterior și-au confundat o mare parte din istorie cu istoria acestuia. Și Elveția și România au cunoscut Renașterea și Iluminismul ca pe niște brize benefice rezultate din furtuni întâmplare în alte locuri. Și una și cealaltă au cunoscut influența puternică a culturilor moderne: franceză, germană și italiană; în 1921 Benjamin Fundoianu (1898-1944) scria cu entuziasm că România, precum Elveția romandă, este o „colonie culturală” a Franței, prin limba franceză, limba elitelor culturale, și prin împrumutul valorilor și imitarea capodoperelor culturii franceze⁸; în epoca marilor clasici, pe de altă parte, cultura română se afla, ca și cultura Elveției aleanice, tot prin elitele ei culturale, sub influența culturii romantice germane, așa cum și Transilvania și Bucovina au primit, prin intermediul Vienei, influențe germane. Ambele fac parte din categoria culturilor „mici” din punct de vedere al influenței exercitate asupra altor culturi și ambele sunt culturi de interferență între mari spații culturale europene.

În sfârșit, atât Elveția, cât și România dețin în mod tradițional o diversitate lingvistică și religioasă determinată regional, ceea ce le recomandă pe ambele ca zone de manifestare a fenomenului interculturalității și le plasează în sfera de interes pentru acest fenomen, interes amplificat de procesul de extindere a Uniunii Europene, față de ale cărei granițe politice, din nou, ambele se situează deocamdată în afară. Pe lângă aceste asemănări, legăturile academice stabilite între Elveția și România prin intermediul Departamentului-Catedra UNESCO al Universității din București le introduc pe amândouă în preocupările noastre pentru studierea fenomenului interculturalității, cu scopul îndrăzneț de a identifica o metodologie care l-ar susține. Circulația valorilor culturale este un aspect esențial al interculturalității, dar pentru a ne menține între niște limite cât de cât adecvate pentru studiul nostru, nu ne vom referi în cele ce urmează la interculturalitatea transfrontalieră, atinsă tangențial anterior, prin menționarea influențelor franceze, germane și italiene, ci vom rămâne să studiem fenomenul interculturalității între limitele statale actuale ale Elveției și României.

---

⁸ Benjamin Fundoianu, *Imagini și cărți din Franța*, Ed. Socec&Co, 1921, p. 10.

Considerăm relevante pentru tema noastră următoarele aspecte:

- istoria și situarea geo-culturală;
- componentele culturale și religioase pe teritoriul statului național;
- elementele de metodologie interculturală preconizate prin acte normative și alte documente oficiale relevante pentru domeniului culturii și al educației.

În privința criteriilor alese, admit că acestea nu sunt suficiente pentru a exprima și profunzimea de conținut a unei culturi, cu atât mai puțin a unui spațiu intercultural. Consider îndreptățită critica exprimată în această privință de coordonatorul acestei lucrări, domnul profesor doctor Martin Hauser, că aceste criterii și concentrarea asupra structurilor trădează mai degrabă o viziune fatalistă, decât una creativă asupra interculturalității. Este una dintre limitele acestei lucrări, care, pentru a-și atinge scopul de a compara două situații concrete diferite, trebuie mai întâi să stabilească criterii comune, unitare și adecvate scopului cercetării, menținându-se pe un nivel de observație de la care ambele subiecte să fie observabile.

O altă limită, pe care o consider și cea mai constrângătoare, este imposibilitatea de a mă lansa în explorări de profunzime, în lipsa unor repere suficiente. Faptul că cele mai multe lipsuri remarcate de domnul profesor Hauser în această lucrare, atât în varianta finală, cât și pe parcursul elaborării ei, se referă la Elveția, este pentru mine o certitudine că bibliografia pe această temă este insuficientă pentru o explorare în profunzimea culturii/culturilor elvețiene, deci tema interculturalității Elveției rămâne deschisă pentru mine, în viitor.

Consider însă că aceste criterii, poate insuficiente pentru domeniul interculturalității, sunt indispensabile pentru tema metodologiei, iar relevanța lor crește cu cât ne apropiem mai mult de cultura Uniunii Europene, din ce în ce mai pronunțat juridică. Preocuparea pentru interculturalitate, atât în Elveția, cât și în România, este un efect cultural, dincolo de granițele politice, al tendințelor din Uniunea Europeană, de a armoniza principiile unității și diversității sub toate aspectele, inclusiv cultural, sau cel puțin un mod de sincronizare culturală cu cea mai vastă și influentă structură suprastatală de pe continent. Metodologia întruchipează pregnant acest aspect, iar importanța ei își atinge maximul numai în contextul funcționării unor structuri specializate.

Despre interculturalitate în Elveția

Iso Camartin (n. 1944) scria despre țara sa: „Elveția este, din punct de vedere geografic și topografic, o țară deschisă. O țară ce se deschide într-un mod de-a dreptul impetuos spre cele patru zări. Totul curge, se revarsă, se pierde lin spre țările învecinate.

Reduta-Elveția: este acea idee de necesitate și de refugiu și de apărare, ce putea să apară doar atunci când lumea își pierdea echilibrul. Zadarnic încerci de sus să recunoști cursul granițelor acestei țări! Geografia are o altă logică decât istoria. Natura vorbește o altă limbă decât politica, atunci când e vorba de vecinii noștri”⁹.

Neutralitatea politică a făcut din Elveția o legendă a izolaționismului și autosuficienței, a păcii, toleranței și rezistenței. Ca orice legendă, are partea sa de adevăr. Iso Camartin vrea totuși să arate și cealaltă parte a legendei, Elveția deschisă, comunicativă, dependentă fără a-și sacrifica libertatea, o țară neutră, dar colorată în nuanțele culturilor dominante care au străbătut-o, odată cu migrația oamenilor și culturii lor în ambele sensuri, peste granițele ei apărate cu strășnicie. „Istoria emigrației a avut în Elveția, de-a lungul secolelor, cauze economice, dar ea a avut și are în continuare motive artistice și culturale. Paris, Berlin, Roma, Londra și New York: din toate aceste strălucitoare emană pentru artiști o importantă forță de atracție. (...) Cultura elvețiană există astfel doar în contextul culturilor europene învecinate și al manifestărilor de dezvoltare globală.”¹⁰

„Experiența potrivit căreia te simți doar parțial acasă în ceea ce îți este propriu face parte din cultura intelectuală a Elveției.

Să pretinzi că ești autonom în vecinătatea marilor culturi naționale, o poate face numai o persoană orbită. Astfel se pune problema unei corecte evaluări, aceea a considerării propriei culturi drept complementare celei la care vrei să participi.”¹¹

---

⁹ Iso Camartin, „Elveția deschisă?” în *Secolul 21* nr. 5-10/2004, p. 19.

¹⁰ Iso Camartin, „Cultura în Elveția. Cuvânt adresat studenților din San Antonio”, în *Secolul 21*, nr. 5-10/2004, p. 38.

¹¹ Iso Camartin, „Elveția deschisă?”, p. 20.

Scurtă istorie a Elveției

Teritoriul actual al Elveției a fost locuit de triburi celtice, cunoscute drept helveți. În secolul I î. Hr. helveții au fost cucerii de Roma. Ca parte a Imperiului Roman, acest teritoriu (locuit doar în zonele de podiș și în jurul lacurilor) a fost colonizat cu veterani, pentru a asigura paza imperiului în fața invaziilor barbare. Prin acești coloniști populația locală s-a latinizat. Spre sfârșitul perioadei romane, creștinismul pătrunsesse și se răspândise deja în teritoriul respectiv.

În secolul al V-lea au pătruns aici triburile burgunzilor, în zona vestică, și ale alamanilor, la est. Burgunzii au adoptat creștinismul și au fost asimilați de populația locală, adoptând și limba latinizată a acestora. Nu același lucru s-a întâmplat cu alamanii, care au rămas păgâni și au ocupat teritoriile abandonate de populația locală, care s-a retras din calea lor înspre văile superioare ale Alpilor. Procesul de germanizare a înaintat, însă, spre crestele Alpilor, doar văile înalte din Grison rămânând neatinse, în această zonă populația păstrându-și dialectele romanizate. Dacă la început granița dintre burgunzi și alamani era râul Reuss, înaintarea alamanilor spre vest a mutat această limită pe râurile Aar și Sarine. Cu timpul, alamanii s-au convertit la creștinism, proces ce a durat până în secolul al IX-lea.

În anul 888 Carol cel Mare (742-814) a creat regatul autonom al Burgundiei, care avea centrul în Elveția romandă de astăzi. La moartea ultimului rege burgund, în 1032, Elveția a fost în întregime încorporată în Imperiul Romano-German. La sfârșitul secolului al XIII-lea teritoriul actualei Confederații Helvetice era împărțit între mai mulți stăpâni feudali, orașe și teritorii rurale grupate în cantoane. Unele din acestea, precum Uri și Schwyz, și-au câștigat autonomia și au opus o puternică rezistență împăraților germani din dinastia Habsburgilor, care încercau să transforme teritoriul respectivelor cantoane în domenii personale.

În anul 1291 Uri, Schwyz și Unterwalden se unesc în „Alianța eternă” pentru apărarea libertăților lor. După mai multe confruntări cu armata condusă de ducele Leopold I de Austria (1308-1326), dintre care cea de la Morgarten (1315) a avut un rol decisiv, celor trei cantoane li se alătură orașele Lucerna, Zürich și Berna, precum și cantoanele Zug și Glarus, luând naștere „Confederația celor opt cantoane”.

Spre sfârșitul secolului al XIV-lea, cantoanele încep o campanie de cucerire a domeniilor imperiale și a altor teritorii, astfel că la jumătatea secolului al XVI-lea teritoriul controlat de cantoane era în mare același cu actualul teritoriu al Confederației. Acest proces de coagulare cantonală a cunoscut numeroase sincope, precum conflictul

între cantoanele rurale și cele orășenești din 1422, sau cel dintre anii 1440-1446, când Zürich părăsește Alianța.

Alianța s-a reînnoit în anul 1474, iar armata cantoanelor l-a înfrânt pe ducele Burgundiei, Carol Temerarul (1467-1477), aliatul Habsburgilor. Cantoanele au rezistat unei ultime tentative de impunere a autorității împăratului austriac, consumată în războiul suab (1499), în urma căruia împăratul Maximilian I (1459-1508) recunoaște independența cantoanelor.

La începutul secolului al XVI-lea în Elveția au pătruns ideile Reformei inițiate în Germania de Martin Luther (1483-1546). Situația bisericească din Elveția era diferită de cea care în Germania a generat Reforma. „Nu exista principat bisericesc în Elveția; marile mănăstiri de la Saint Gall, Einsiedeln sau Engelberg se aflau sub protectoratul cantoanelor; clerul de mir era în subordinea autorităților civile, care numeau adesea parohii și deservenții bisericilor; justiția ecleziastică avea competență doar în chestiuni de credință; clerul era național, iar cantoanele respingeau în mod deliberat [...] clerul provenit de la curtea Romei. Chiar dacă îndeletnicirile vremelnice, ca pretutindeni, ocupau un loc important în preocupările clerului, conduita acestuia nu scandaliza.”¹² Cu toate acestea, încă din 1519 pastorul Ulrich Zwingli (1484-1531) predica la Zürich o învățătură de credință reformatoare ce se deosebea de cea propovăduită de Luther. După părerea lui Charles Gilliard, „Reforma Elvetică a fost opera umaniștilor”¹³, metodele lui Zwingli, și el elev al umaniștilor, de a-și propovădui învățătura stând mărturie în acest sens (citirea textelor sacre în limba originală, explicarea și interpretarea textelor verset cu verset în cadrul predicii). Felul în care s-a realizat reforma Bisericii Catolice din Elveția și rezultatele ei au depășit cadrul acestui umanism de început. „Prima generație a Reformei a ținut să păstreze unitatea Bisericii; a doua dorea să înlăture despărțirea prin convertirea celorlalți; a treia s-a resemnat cu separarea.”¹⁴ Separarea confesională va marca de acum granițele interne ale Confederației Elvețiene, impunându-se ca un criteriu de separare și individualizare între comunități.

Din punct de vedere al conținutului dogmatic, Reforma zwingliană a fost mult mai radicală decât cea a lui Luther, sperându-l chiar pe Erasmus de Rotterdam (1466/69-1536), aflat atunci la Basel, dar găsind mare aderență în rândul laicilor, mai

---

¹² Charles Gilliard, *Histoire de la Suisse*, Neuvième édition, Presses Universitaires de France, 1987, Paris, p. 38.

¹³ Ibidem.

¹⁴ *Histoire du christianisme en Suisse. Une perspective œcuménique*, Editions Labor et Fides Genève, Editions Saint-Paul Fribourg, 1995, p. 163.

ales în cel al burghezilor. Reforma s-a răspândit rapid din Zürich în Basel, Berna și Schafhausen, dar a întâmpinat o rezistență puternică în „cantoanele primitive” (Uri, Schwyz, Unterwalden) și în Lucerna, ceea ce a condus la izbucnirea unui război între cantoanele elvețiene reformate și cele catolice. Practic, „existau acum două Confederații: cea a orașelor protestante și cea a cantoanelor catolice, care aveau politici interne și externe diferite”¹⁵. Victoria catolicilor nu va opri însă răspândirea ideilor reformatoare.

În regiunea romandă, la Geneva și la Neuchatel, activau alți doi mari propovăduitori ai ideilor reformatoare: francezul Jean Calvin (1509-1564) la Geneva și Guillaume Farel (1489-1565) la Neuchâtel. Ambii reușesc să convingă populația celor două cantoane să îmbrățișeze noua învățătură de credință. Mai mult, Calvin pune bazele unei republici teocratice reformate la Geneva. În anul 1566 adepții ideilor zwingliene și cei ai lui Calvin se unesc sub numele de *Confessio Helvetica*.

Noua confesiune va cunoaște o mare răspândire în Europa: în Scoția, unde va deveni confesiunea oficială sub numele de puritanism, sub conducerea lui John Knox, în Franța, unde va fi cunoscută drept *Confesio Gallicana*, în Germania, unde va avea ca centru orașul Heidelberg, în Țările de Jos (Olanda), în Ungaria și Transilvania, după 1550.

Deși războaiele religioase au sfâșiat Europa în prima jumătate a secolului al XVII-lea, ele nu au afectat direct Țara Cantoanelor, însă la semnarea tratatelor de pace din Westfalia din anul 1648, care puneau capăt Războiului de 30 de ani, Confederației Helvetice i se recunoaște independența deplină față de Imperiul German.

Secolele XVII și XVIII au constituit o perioadă de prosperitate pentru Elveția. A fost în același timp o perioadă de puternică influență culturală din partea Franței, limba franceză răspândindu-se chiar și în partea germană. Parte a acestei influențe culturale este și absolutismul, pătruns în Țara Cantoanelor sub forma autoritarismului guvernamental. El s-a întrepătruns cu forme tradiționale de democrație directă, dând naștere unei oligarhii formate chiar din membrii comunității conducătoare cantonale și a prosperelor asociații profesionale, în care accesul devine din ce în ce mai dificil. Acest exclusivism practicat de clasa devenită privilegiată a generat unele mișcări revoluționare, de asemenea influențate de modelul revoluționar francez.

În anul 1798 trupele revoluționare franceze au ocupat Berna și au dizolvat Confederația, proclamând Republica Elvetică, stat unitar care însă va supraviețui doar cinci ani. În urma *Actului de Mediație* din 13 februarie 1803 se proclamă Confederația

---

¹⁵ Ibidem, p. 42.

Helvetică, stat federal format din 19 cantoane, pus sub suveranitatea *mediatorului* Napoleon Bonaparte. În decembrie 1813 cantoanele anulează *Actul de Mediație* și se revine la situația de dinainte de 1798. În 1814 s-a stabilit un nou Pact federal, prin care Elveția redevenea confederație de state suverane, unite doar în scopul apărării în comun a independenței lor și al menținerii în interior a ordinii publice. Singurul organ comun al Confederației era Dieta, formată din reprezentanți ai tuturor cantoanelor, și care conducea doar politica externă, în aspectele esențiale, în timp ce fiecare canton era liber să stabilească relații economice și juridice cu orice stat străin. Deciziile Dietei în privința situațiilor de pace sau război puteau fi luate doar cu două treimi din voturi, în timp ce pentru alte chestiuni era necesară majoritatea simplă.

În urma lucrărilor Dietei celei lungi din 1814-1815, la conducerea tuturor cantoanelor revine aristocrația, care adoptă o serie de legi menite să șteargă orice urmă a perioadei „revoluționare”. În 7 august 1815 este adoptat noul *Pact Federal*, reprezentând Constituția Confederației.

Între 1815-1830 la conducerea cantoanelor s-au aflat patricienii și aristocrații, care au impus un regim de teroare și de reprimare a oricăror cereri democratice. Începând cu anul 1830 mișcarea liberală, sprijinită de burghezie, a reușit să preia puterea în majoritatea cantoanelor. Prin formarea unor adunări constituante, 12 cantoane au adoptat constituții noi, prin care liberalii au introdus regimul democrației reprezentative. Constituțiile stabileau separarea puterilor, transparența deciziilor Marilor Consilii și Consiliilor comunale, dreptul la petiție, libertatea presei, libertatea comerțului și industriei. „Cantoanele primitive” s-au opus însă acestor schimbări, menținând democrația directă tradițională, dar cu trăsături conservatoare, care cu timpul s-au accentuat.

Șapte cantoane predominant catolice (Uri, Schwyz, Unterwald, Zug, Fribourg, Valais, Lucerne) au format în 1845 o uniune conservatoare în cadrul Confederației, cunoscută drept *Sonderbund*. În Dieta de la Berna din 1847, majoritatea formată de cele 12 cantoane liberale, a votat dizolvarea Federației cantoanelor catolice și conservatoare, *Sonderbund*. Inevitabil s-a ajuns la război, în urma căruia conservatorii catolici au fost înfrânți. Ca o consecință directă, liberalii impun în anul 1848 o nouă Constituție, care proclamă Elveția drept un stat federal unitar format din 22 de cantoane, cu capitala la Berna, în care cantoanele protestante capătă o pronunțată preeminență în raport cu cele catolice. După părerea lui Charles Gilliard, „războiul civil legat de Sonderbund nu a fost nici sângeros, nici ruinător; rănilor s-au cicatrizat repede, animozitățile s-au calmat

și, odată cu dispariția generației care a luat parte activă la evenimente, reconcilierea a fost completă”¹⁶.

Perioada 1848-1874 a constituit intervalul în care mișcarea liberală câștigă conducerea în majoritatea cantoanelor, impunând reforme democratice. La 19 aprilie 1874 se adoptă o nouă Constituție federală prin care se acordau autorităților cantonale și celor federale atribuții mai largi. În fruntea Confederației era așezat pentru prima dată un guvern federal. Puterea executivă era deținută de Consiliul federal, format din șapte membri care dețineau pe rând președinția Consiliului. Puterea legislativă aparținea Consiliului național, format din deputați aleși câte unul la 20.000 de locuitori, și Consiliul de Stat, cu 44 de membri, câte doi desemnați de fiecare canton.

Începând cu a doua jumătate a secolului al XIX-lea, Revoluția industrială conduce la o tot mai puternică întărire a sectorului industrial și la consolidarea pozițiilor politice ale burgheziei, dar și la apariția unui proletariat și a unei clase de mijloc din ce în ce mai puternice.

În timpul primului război mondial Elveția și-a declarat neutralitatea, fapt recunoscut internațional prin Tratatul de la Versailles semnat în 1919. În anul 1920 Elveția intră în componența Ligii Națiunilor, organizație ce își avea sediul la Geneva. În anul 1938, când se făceau pregătiri pentru un nou război, Elveția își proclamă încă o dată stricta neutralitate printr-o declarație adresată Ligii Națiunilor.

Pe fondul unei ofensive ideologice și naționaliste ce bântuia Europa perioadei interbelice, în Elveția s-a conturat o ideologie naționalistă de o cu totul altă factură, culturală și spirituală. Ideea *apărării naționale spirituale*, cum a fost denumită această doctrină, a produs în Elveția o anumită coeziune a forțelor politice. *Apărarea națională spirituală*, ca politică practică oficial de Consiliul federal și de cercurile private, consta în accentuarea specificului gândirii de stat elvețiene, pe care se baza afirmarea independenței Elveției, spre deosebire de populismul și naționalismul cu tentă imperialistă ce dominau atunci alte țări europene, mai ales Germania și Italia. Inițiativa i-a aparținut consilierului federal Philippe Etter (1891-1977) și a fost adoptată de Consiliul federal în 1938. Documentul adoptat în acest sens fixa ca scop al instituțiilor federale punerea în evidență a identității politice și culturale a Elveției, accentuând structura sa democratică și federală și rădăcinile sale istorice, specificul său alpin și țărănesc. Documentul subliniază apartenența Elveției la trei arii spirituale ale

---

¹⁶ Ibidem, p. 96.

Occidentului creștin: germană, franceză și italiană, și sinteza lor elvețiană particulară.¹⁷ Tot cu această ocazie a fost creată fundația privată *Pro Helvetia*, ce avea ca scop promovarea culturii și a valorilor spirituale elvețiene în afara granițelor Confederației. *Pro Helvetia* devine în anul 1949 fundație de drept public. Denis de Rougemont (1906-1985) vede în valorile fondatoare ale Elveției, bazate pe personalismul creștin și transpuse la nivel politic în federalism, o trăsătură inseparabilă de cultura europeană și propune o „Europă a regiunilor”, o „Europă a culturilor”, pentru care Elveția reprezintă o veritabilă „inimă” și, începând din 1946, „își consacră toate forțele, tot talentul său de scriitor, elocința și darurile sale de organizator construcției Europei”¹⁸.

Din primii ani ai secolului XX Elveția devine o țară de imigrație, datorită stabilității sale economice și neutralității politice. În timpul perioadei naziste, numeroși evrei proveniți din Germania au căutat azil în Elveția. Fenomenul imigrației va cunoaște o creștere deosebită după anul 1945, stimulat fiind de dezvoltarea economică deosebită a Elveției.

După înființarea ONU, în anul 1946 organizația își stabilește sediul european la Geneva. În anul 1948 Elveția intră în UNESCO. În 1960 intră în vigoare Tratatul de constituire a Asociației Europene a Liberului Schimb (A.E.L.S.), formată din state neutre (Elveția, Austria, Finlanda, Suedia, Malta, Cipru, Lichtenstein), care prin formarea acestei organizații economice reprezentau un bloc tampon între statele membre NATO și statele membre ale Tratatului de la Varșovia, grupate în C.A.E.R. Tot în Elveția își au sediul marile organisme ecumenice creștine, precum Consiliul Ecumenic al Bisericilor și Conferința Bisericilor Europene.

Plurilingvism și interculturalitate în Elveția

Explicând diferitele noțiuni cuprinse în formula „diversitate culturală”, Bernard Wicht rezumă: „în cea mai mare parte din cazuri, diversitatea culturală este cuprinsă în termenul de «societate», adică existența și coabitarea mai multor culturi în sânul aceleiași țări. Această coabitare se poate exprima fie prin acțiuni afirmative

---

¹⁷ Ion Florentin Dobrescu, *Relația dintre politică, cultură și religie în Elveția și România. O comparație*, disertație alcătuită în cadrul Programului de Master „Comunicare interculturală în contextul integrării europene” la Departamentul – Catedra UNESCO pentru schimburi interculturale și interreligioase al Universității din București, 2005, p. 41.

¹⁸ Jacques Freymond, „Denis de Rougemont – L’imagination et le courage au service d’une vocation”, în *Denis de Rougemont, De Neuchâtel à l’Europe*, Nouvelle revue neuchâteloise, N° 47-12 année, Automne, 1995, p. 17.

(multiculturalismul), fie prin garantarea drepturilor (drepturi culturale, protejarea minorităților și limbilor), fie ca și condiție de bază a dezvoltării durabile, fie prin cercetarea dialogului și înțelegerii reciproce (cazul elvețian)”¹⁹.

În Elveția diversitatea culturală se traduce prin plurilingvismul recunoscut oficial, prin coexistența a patru limbi naționale: franceză, germană, italiană și română. Originea plurilingvismului se confundă cu începuturile istoriei Elveției, din perioada stăpânirii romane și a invaziilor barbare. Populația pre-romană, formată din celți și rhei, sub influența romanilor colonizați pentru a asigura apărarea graniței imperiului în fața invaziilor barbare, s-a romanizat pe parcursul a aproape patru secole. Invasia popoarelor germanice a schimbat această situație, alamanii impunându-și propriul dialect în partea de est a Elveției actuale, în timp ce burgunzii, așezați în partea de vest, s-au romanizat, așa cum s-a întâmplat și cu longobarzii, așezați la sud de Alpi. „Împărțirea lingvistică a Elveției se rezumă, în consecință, la germanizarea unui popor roman și la romanizarea a două popoare germanice așezate în Imperiul Roman ca efect al marilor invazii barbare.”²⁰ Mai trebuie amintită menținerea unei populații romanizate în zonele văilor înalte ale Alpilor, vorbitoare a limbii reto-romane, neasimilată de populația germanică, așezată în văile mai joase și în cele de podiș.

Zonele lingvistice actuale ale Elveției mențin în mare parte aceleași granițe, chiar dacă limbile respective au evoluat, sub influența legăturilor istorice cu zone învecinate, ajungându-se la limbile moderne franceză, germană, italiană și română. Diversitatea lingvistică a făcut parte, așadar, din preistoria statului elvețian, și a apărut ca o caracteristică a sa odată cu formarea Confederației cantoanelor. Dacă actul de alianță a primelor cantoane, Uri, Schwyz și Unterwalden era redactat în 1291 în latina medievală, cunoscută doar de șefii comunităților, Pactul de la Brunnen, actul de naștere al Federației celor opt cantoane, din 1315, are un caracter pronunțat popular, fiind redactat în germană, astfel încât să poată fi citit în fața întregii comunități²¹.

Spre deosebire de popoarele din jur, care își fundamentau identitatea de regulă pe originea unică (consangvinitate) și pe limba comună, elvețienii s-au autodefiniți ca popor distinct încă din secolul al XV-lea, după cum arată Ioan Aurel Pop în *Geneza medievală a națiunilor moderne*, prin raportare la o formațiune statală reală, respectiv la confederația de cantoane. „Individualitatea elvețiană s-a bazat mai ales pe unitatea

---

¹⁹ *Les différentes notions de diversité culturelle*, la http://www.unesco.ch/actual-content/wicht_f.pdf.

²⁰ Christophe Hauser, *L'émergence du Swiss English: panacée ou problème? Réflexions sur la progression de l'anglais en Suisse dans la perspective de 30 traducteurs professionnels*, Mémoire de diplôme, Haut école spécialisée de Zurich-Winterthour, Département de Linguistique appliquée et des Sciences de la culture, Institut de Traduction et d'Interprétation, 2005, p. 3.

²¹ Charles Gilliard, *op. cit.*, p. 21.

geografică, pe o anumită tradiție de regiune de margine, de la confluența a trei mari entități, pe statutul politico-militar special, dar nu pe origine și limbă diferite în raport cu popoarele din jur (cu excepția romanișilor și a limbii sau dialectelor lor).²²

Reforma religioasă, deși a constituit un motiv de scindare și a dus la numeroase războaie religioase între cantoane, a contribuit la stabilitatea multiculturală a Elveției, prin aceea că a prevenit scindarea țării în funcție de apartenența lingvistică. După Reformă frontierele lingvistice nu au coincis cu frontierele confesionale și nici cu cele politice. S-a realizat un „clivaj intercalat” care a avut un efect de coeziune peste granițele lingvistice, ceea ce a făcut ca limba să nu fie decât unul dintre elementele constitutive ale multiculturalității elvețiene. Caracteristică pentru pluralismul elvețian este suprapunerea antagonismelor (limbă – confesiune, confesiune - orientare politică, limbă - orientare politică), fapt ce a permis echilibrarea permanentă a raportului de forțe între majoritate și minoritate în interiorul țării.²³

Revoluționarii anului 1798, care au proclamat Republica Helvetică, au întocmit și prima constituție a noului stat, în care existența mai multor limbi oficiale a fost acceptată, chiar dacă statul centralist național, inspirat de Franța, în principiu se constituia pe granițele unei zone lingvistice. „Deja pe 29 aprilie 1798, consiliile legislative hotărâsc tipărirea legilor și decretelor în două exemplare, unul în germană și altul în franceză. La acea vreme, Elveția italiană nu făcea parte încă din Republica Elvetică, și nu era deloc necesar să se preocupe pe moment de textul în italiană.”²⁴

Prima Constituție federală, din 1848, menționa existența oficială a trei limbi naționale, respectiv germana, franceza și italiana, orice act oficial al Confederației putând fi emis în oricare dintre aceste limbi. În Constituția din 1938 retoromana (romanișă), vorbită de aproape jumătate din locuitorii cantonului Graubünden (Grison), este recunoscută drept cea de-a patra limbă națională. Însă cantoanele nu erau toate monolingve, ceea ce a ridicat probleme în legătură cu folosirea limbii oficiale în administrație, acolo unde trăiau comunități cu limbi materne diferite (Berna, Fribourg, Valais, Grison).

În perioada Primului Război Mondial, între zona franceză și cea germană s-a instalat o adevărată „prăpastie”²⁵, datorată susținerii diferitelor tabere beligerante. Puterile Centrale se bucurau de susținere din partea cantoanelor alemane, în timp ce

---

²² Ioan-Aurel Pop, *Geneza medievală a națiunilor moderne (secolele XIII-XVI)*, Editura Fundației Culturale Române, București, 1998, p. 46.

²³ Christophe Hauser, *op. cit.*, p. 7.

²⁴ Christophe Büchi, apud Christophe Hauser, *op. cit.*, p. 8.

²⁵ Charles Gilliard, *op. cit.*, p. 109.

zona romandă își exprima simpatia pentru cauza Aliaților. Înconjurată de state beligerante și dependentă economic de acestea, Elveția a reușit să își mențină totuși neutralitatea, în ciuda unei perioade de mari dificultăți economice. Tratatul de pace de la Versailles (1920) avea să confirme neutralitatea Confederației și, implicit, să mențină pluralismul ca pe o trăsătură intrinsecă Țării Cantoanelor. Între anii 1920-1940, „rezistența conjugată a celor patru comunități lingvistice în fața ideologiilor totalitare și etno-naționaliste ale național-socialismului și fascismului a permis conturarea definitivă a acestei stări de spirit multinațional proprie elvețienilor”.²⁶ În zona alemanică a Elveției a început proliferarea folosirii dialectului local în detrimentul limbii germane standard, limba naționalismului celui de-al treilea Reich. În 1938 Consiliul federal a adoptat un document numit „Apărarea națională spirituală”, prin care Elveția se definea ca o cultură proprie, originală, reprezentând o sinteză a trei arii spirituale ale Occidentului creștin: germană, franceză și italiană. A luat ființă tot atunci fundația *Pro Helvetia*, al cărei scop principal era promovarea culturii elvețiene dincolo de granițele Confederației.

Cu toate acestea, diferențele și divergențele dintre zona romandă și cea alemană au continuat să se manifeste mult timp în dezbaterile pe marginea unor probleme sociale, economice sau de politică externă. Referendumul din 1992 asupra aderării Elveției la Spațiul economic european a pus în evidență diferențele și decalajele dintre partea romandă și cea alemană a Confederației, ca posibilitate de a-și impune punctul de vedere: adeziunea la Spațiul economic european, care în cantoanele romande s-a bucurat de sprijin larg, a fost respinsă în bloc de cantoanele alemane, dominante. Această înfrângere a fost resimțită puternic și accentuată de mass-media. „Mijloacele de informare în masă sunt puternic cantonate în regiunea lingvistică respectivă, de unde rezultă mai degrabă o pluralitate de spații publice și un regionalism mediatic”.²⁷ Este incontestabilă așadar existența unei granițe lingvistice în interiorul Elveției, peste care multilingvismul oficial al Confederației rămâne puțin eficient. Iso Camartin observa că „multor vorbitori de romanșă le vine greu să se stabilească pentru un timp mai îndelungat în ținuturile elvețiene de limbă germană”, fapt datorat nu numai „aversiunii instinctive față de dialectele limbii germane”, ci mai ales faptului că „lumea din zonele lingvistice străine ce îi întâmpină este una schimbată până în cele mai mici amănunte”.²⁸ Friedrich Dürrenmatt (1921-1990) scria cu ironie: „...La urma urmei,

---

²⁶ Urs Altermatt, apud Christophe Hauser, *op. cit.*, p. 9.

²⁷ Christophe Hauser, *op. cit.*, p. 14.

²⁸ Iso Camartin, „Elveția deschisă”, p. 12.

multe din cele ce stârnesc admirația străinilor nu înseamnă mare lucru, de exemplu coexistența indivizilor de limbi diferite: acești indivizi nu trăiesc unii cu alții, ci unii lângă alții”.²⁹

După 1990, recensămintele populației Elveției nu mai menționează limba maternă, ci limba principală vorbită de fiecare locuitor. Contrar așteptărilor, multilingvismul individual nu este foarte frecvent, aproximativ 72% dintre vorbitorii unei limbi naționale elvețiene fiind monolingvi.³⁰ Dintre elvețienii vorbitori ai mai multor limbi, peste 50% au ca limbă principală romansa, 30% au ca limbă principală italiana, 20% sunt în principal francofoni și numai 10% vorbesc germana ca limbă principală.³¹ Confederația susține organizații considerate a fi de importanță națională care activează în domeniul limbii și înțelegerii, precum: *Rencontres suisses/Treffpunkt Schweiz*, *Coscienza Svizzera*, *Forum Helveticum*, *Schweizerische Arbeitsgemeinschaft für Demokratie*, *Service de presse suisse*, *Schweizerischer Feuilletondienst*. „De importanță națională” înseamnă că activitatea instituțiilor de acest tip susțin ideea de înțelegere reciprocă într-un mod excepțional, nu numai în regiunea lor lingvistică, ci și în afara ei.

În sprijinul plurilingvismului funcționează și instituții specializate, precum *Centrul elvețian pentru limbi*, menit să răspundă nevoilor cantoanelor de a reforma radical sistemul de predare a limbilor. Centrul său de interes îl reprezintă plurilingvismul, dar principala atribuție este aceea de a realiza cercetări aplicate în toate domeniile relevante ale politicii limbii și înțelegerii între comunitățile lingvistice. De asemenea centrul se ocupă de aplicarea și evaluarea noilor metode de predarea limbilor, altele decât cea maternă.

Legislația elvețiană în domeniul limbii

În 1997 Elveția era cea de-a șaptea țară europeană după Norvegia, Finlanda, Ungaria, Țările de Jos, Croația și Lichtenstein, care a ratificat *Charta europeană a limbilor regionale sau minoritare*, redactată la Strasbourg în 1992. Documentul a intrat în vigoare în Elveția la 1 aprilie 1998.

---

²⁹ Apud Vasile Igna, „Scurte fragmente despre câteva locuri comune. Note despre spiritul helvet”, în *Secolul 21*, Nr. 5-10/2004, p. 58.

³⁰ Francesca Antonini, Rita Franceschini, apud Christophe Hauser, *op. cit.*, p. 14.

³¹ *Ibidem*, p. 15.

Preambulul acestui document subliniază pe de o parte „valoarea interculturalității și plurilingvistului”, iar pe de altă parte faptul că „protejarea și încurajarea limbilor regionale sau minoritare nu trebuie să se facă în detrimentul limbilor oficiale și necesității de a le învăța”³². Obiectivele și principiile Chartei se referă la recunoașterea limbilor minoritare și regionale, respectarea zonelor lor tradiționale de răspândire, promovarea și salvarea lor, facilitarea folosirii lor în spațiul public, încurajarea contactului dintre dialectele aceleiași limbi, separate de granițe geografice sau politice, posibilitatea predării și studierii acestor limbi în instituțiile de învățământ, facilitarea înțelegerii limbilor regionale și minoritare de către membrii altor grupuri lingvistice care locuiesc în zonele în care aceste limbi sunt dominante, facilitarea contactelor transnaționale între vorbitorii aceleiași limbi.

Pentru fiecare dintre aceste obiective documentul prevede măsuri concrete, menite să ofere un nou impuls acțiunilor practice ale guvernelor țărilor semnatare în domeniul diversității lingvistice. Domeniile de acțiune indicate de document sunt: învățământul, justiția, administrația și serviciile publice, mass-media, activitățile și așezămintele culturale, viața economică și socială, schimburile transfrontaliere.

La un an de la intrarea în vigoare a *Chartei europene a limbilor regionale sau minoritare*, Constituția Confederației Elvetice se reînnoia sub influența acestui document. În secțiunea dedicată dispozițiilor generale, articolul 4 stipulează: „Limbile naționale sunt germana, franceza, italiana și româna”³³. În forma nouă, intrată în vigoare la 18 aprilie 1999, Constituția Elveției prevede la articolul 18, despre libertatea de limbă, următoarele: „Libertatea de limbă este garantată”. Articolul 69, referitor la cultură, menționează, la alineatul 1, că aceasta este în sarcina cantoanelor, iar la alineatul 2 că și Confederația „poate promova activitățile culturale care prezintă un interes național și încuraja expresia artistică și muzicală, în special prin promovarea formării”. Alineatul următor precizează și modul în care Confederația îndeplinește această sarcină, anume că „ea ține cont de diversitatea culturală și lingvistică a țării”³⁴, o precizare care clarifică faptul că diversitatea culturală și lingvistică se află în concordanță, nu în opoziție cu interesul național.

Următorul articol din Constituție se referă direct la limbile oficiale ale confederației. Acestea sunt aceleași ca și în Constituția de la 1848, cu deosebirea că

---

³² *Charte européenne des langues régionales ou minoritaires*, p.1, la http://www.bak.admin.ch/bak/themen/sprachen_und_kulturelle_minderheiten/00506/00632/index.html?lang=fr.

³³ *Constitution fédérale de la Confédération suisse du 18 avril 1999*, la <http://www.admin.ch/ch/fr/rs/101>.

³⁴ Ibidem.

romanșă este numită limbă oficială, ca și germana, franceza și italiana, dar cu precizarea: „pentru raporturile pe care Confederația le întreține cu persoanele de limbă romanșă”³⁵. Alineatul 2 al aceluiași articol precizează: cantoanele își determină propria limbă oficială și, pentru a menține armonia între comunitățile lingvistice, acestea veghează asupra împărțirii teritoriale lingvistice tradiționale și țin cont de minoritățile lingvistice autohtone.

Următoarele trei alineate ale articolului 70 din Constituția elvețiană privesc în primul rând Confederația, care încurajează înțelegerea și schimburile între comunitățile lingvistice, susține cantoanele plurilingve în îndeplinirea sarcinilor specifice și în special cantoanele Grison și Tessin, pentru salvarea și promovarea limbilor romanșă și italiană.

Proiectul Legii limbii în Confederația Helvetică

În februarie 2000, la cererea cantoanelor, s-a format o comisie paritară a Confederației și cantoanelor pentru pregătirea legii privitoare la limbile oficiale, care a elaborat un proiect de lege ce avea să redefinească statutul limbilor naționale și înțelegerea între comunitățile lingvistice³⁶. Mandatul acestei comisii în privința politicii limbilor naționale se referea la prevederile articolului 70 din Constituția Confederației Elvețice. Prin prevederile acestui articol, Confederația și cantoanele dețineau competențe paralele în susținerea domeniilor limbii și înțelegerii, fiind obligate să ia măsuri în această privință.

Obiectivul principal al legii limbii este definirea unor măsuri, formularea unei viziuni de ansamblu asupra eforturilor de reglementare la nivel federal în privința problemei limbilor și a unui program în favoarea înțelegerii între regiunile lingvistice ale Elveției. Obiectul legii limbii este formulat în aceleași direcții menționate în Articolul 70 din Constituție. Legea limbii vizează patru scopuri principale: consolidarea cvadrilingvismului ca trăsătură esențială a Elveției, consolidarea coeziunii naționale, încurajarea plurilingvismului individual și instituțional prin practicarea limbilor naționale, salvarea și promovarea limbilor romanșă și italiană.

---

³⁵ Ibidem.

³⁶ Proiectul acestei legi și un comentariu al președintelui Comisiei paritare, Andreas Iten, se găsesc la: http://www.bak.admin.ch/bak/themen/sprachen_und_kulturelle_minderheiten/00506/00632/index.html?lang=fr.

Politica referitoare la limbă în Confederația Helvetică, așa cum ar fi reglementată de proiectul legii în cauză, se supune următoarelor cinci principii:

- a. tratamentul identic aplicat celor patru limbi naționale;
- b. garantarea libertății de limbă în toate domeniile de activitate și asigurarea aplicării ei;
- c. considerarea repartiției teritoriale tradiționale a limbilor;
- d. încurajarea înțelegerii între comunitățile lingvistice;
- e. colaborarea strânsă între Confederație și cantoane.

Secțiunea a doua a proiectului legii limbii vizează folosirea limbilor oficiale în raporturile dintre autorități și cetățeni, conferind celor din urmă dreptul de a se adresa autorităților într-una dintre limbile oficiale, la alegerea sa, și să primească răspuns în aceeași limbă. Articolul 6, alineatul 6, conține prevederea ca în raporturile cu o persoană care nu înțelege niciuna dintre limbile oficiale, autoritățile să folosească, pe cât posibil, o limbă înțeleasă de acea persoană. Într-un articol ulterior este introdusă obligația pentru autorități de a folosi formulări non-sexiste. De asemenea este obligatoriu ca orice act oficial publicat de confederație să fie disponibil în germană, franceză și italiană, iar actele de identitate personală, antetele oficiale ale Confederației, inscripțiile de pe așezămintele aparținând Confederației și pagina ei de Internet să apară în toate cele patru limbi naționale.

Proiectul de lege stipulează că Confederația și cantoanele încurajează schimburile între comunitățile lingvistice în rândul elevilor și profesorilor, la toate nivelurile școlare. Confederația poate acorda cantoanelor ajutor financiar pentru a dezvolta mijloacele și metodele pentru învățarea limbilor naționale, formarea continuă, predarea într-o altă limbă națională a disciplinelor non-lingvistice, predarea unei a treia limbi naționale care nu este obligatorie. De asemenea poate susține financiar traducerea și publicarea operelor științifice de interes național sau regional asupra plurilingvismului și politicilor în domeniul limbii.

Statul susține diferite forme de schimburi la nivel educațional (schimburi individuale, schimburi de clase, sejururi lingvistice, schimburi în domeniul predării). Proiectele de schimb încurajează mobilitatea indivizilor.

Este prevăzută, de asemenea, existența unei instituții științifice comune a Confederației și cantoanelor, care să încurajeze plurilingvismul. De asemenea se acordă susținere financiară cantoanelor plurilingve, Berna, Fribourg, Grison și Valais. În mod special se recomandă susținerea limbilor minoritare, precum romanșa și italiana, atât în interiorul, cât și în afara teritoriului unde se vorbesc în mod tradițional.

Deocamdată această lege nu a fost adoptată, deși proiectul a trecut cu succes de consultarea cantoanelor, partidelor politice, comunelor, instituțiilor culturale și organizațiilor societății civile cu interes în domeniul limbii, primind 71 de avize favorabile din 97.

Folosirea altor limbi decât cele naționale. Educația interculturală în Elveția

Una dintre preocupările inițiale ale comisiei paritare care a întocmit proiectul de lege a fost și stabilirea rolului ce ar putea fi atribuit limbii engleze în noua politică în privința limbilor folosite pe teritoriul Elveției. Un factor luat în considerare în consultările publice pe tema legii limbii este acela că engleza este actualmente principala limbă internațională, având din ce în ce mai mulți vorbitori pe teritoriul Elveției.

Creșterea influenței limbii engleze în Elveția este un fenomen evident, ca de altfel în întreaga Europă și nu numai, fenomen datorat în special globalizării economiei și piețelor de capital, comerțului și culturii, progresului noilor tehnologii ale informației, dezvoltării turismului internațional și influenței internaționale a statelor anglo-saxone. Limba engleză s-a impus drept *lingua franca* a lumii contemporane, ceea ce nu putea ocoli Elveția, care este, printre altele, sediul celor mai importante organisme și organizații internaționale, al multor companii multinaționale și una dintre cele mai cunoscute destinații turistice ale lumii. Cunoașterea limbii engleze este în creștere în Elveția, mai ales în rândurile populației sub 50 de ani.

Răspândirea tot mai largă a limbii engleze este percepută drept o dificultate importantă pentru promovarea plurilingvismului autohton elvețian, deoarece elevii având ca limbă maternă una dintre limbile oficiale, aleg să studieze ca primă limbă străină nu una dintre celelalte limbi oficiale, ci limba engleză. Fenomenul este mai îngrijorător, pentru unii, în zona alemană. Spre deosebire de Elveția romandă, orientată preponderent spre Franța și Italia, Elveția alemană se izolează tot mai mult de lumea germanofonă din cauza proliferării dialectului zurichez în detrimentul germanei literare, fiind din această cauză mai ușor sedusă de cultura anglo-americană.³⁷

---

³⁷ Christophe Hauser, *op. cit.*, p. 50.

Există însă și observatori care consideră creșterea numărului de cunoscători ai limbii engleze în Elveția drept o evoluție naturală și inevitabilă, care îmbogățește diversitatea culturală autohtonă: „Elveția a fost întotdeauna plurilingvă și anglicismele vor mai îmbogăți încă această diversitate lingvistică”.³⁸

Un alt element care crește importanța limbii engleze este prezența unui mare număr de emigranți în Elveția, care nu cunosc sau cunosc precar limbile naționale și care, prin cultura lor de origine, fie sunt vorbitori nativi, fie au acces mai ușor la limba engleză. Faptul că engleza este o importantă limbă de comunicare pentru acești emigranți face ca aceasta să constituie un instrument de lucru pentru integrarea socială și culturală a străinilor. Articolul 6, alineatul 6 din proiectul pentru Legea limbii pare să vizeze și aceste situații, lăsând loc pentru intrarea oficială a limbii engleze în administrația statului.

În privința emigranților care vorbesc alte limbi decât cele naționale ale Confederației Helvetice, se cer mari eforturi cantoanelor pentru ca, mai ales în aglomerările urbane, să se ofere cursuri suplimentare în limba națională a regiunii respective. Pentru integrarea elevilor vorbitori ai unei limbi străine, legea prevede înființarea unor clase speciale, deoarece învățarea limbii naționale specifice zonei respective servește unei mai bune integrări sociale a persoanei respective. Confederația poate finanța și ofertele cantonale de programe de educație permanentă în favoarea plurilingvismului la adulți.

Aceste măsuri sunt menite să răspundă unor puternice provocări concrete. De exemplu, în anii '70 în anumite cartiere citadine numărul copiilor străini ajunseser la 80% din numărul de elevi. Nevoia de a-i integra pe acești copii în noul lor mediu a condus la numeroase inițiative la nivel cantonal și federal. În anul 2000 recensămintele au arătat că aproximativ 9% din populația rezidentă în Elveția (656.500 rezidenți dintr-o populație totală de 7.288.010 locuitori)³⁹ are o altă limbă principală decât cele patru limbi naționale. S-a apelat din ce în ce mai mult la pedagogia interculturală, ale cărei obiective sunt :

- una dintre limbile naționale se predă pentru ca ea să devină într-o anumită măsură a doua limbă maternă a elevului și pentru ca acesta să se poată identifica cu ea;
- propria limbă maternă și identitatea elevului se consolidează;

---

³⁸ Apud Christophe Hauser, p. 67.

³⁹ Datele au fost preluate de la:

http://www.bfs.admin.ch/bfs/portal/fr/index/themen/bevolkerung/sprachen_religionen_blank/kennzahlen/0/sprachen.html.

- când elevul are cunoștințe generale dintr-o altă cultură, este mai receptiv și o înțelege mai bine;

- pedagogia interculturală joacă un rol preventiv împotriva rasismului și excluderii.⁴⁰

Inițiativele în domeniul educației interculturale și integrării școlare și sociale a copiilor cetățenilor străini rezidenți în Elveția pornesc atât de la nivel federal, cât și cantonal. La nivel federal funcționează programe gestionate de Departamentul federal de justiție și poliție, de Oficiul federal pentru străini (OFE) și de Comisia federală pentru străini (CFE). Unele cantoane, precum Geneva, Zürich și Bâle-Ville au propriile programe destinate integrării școlare și profesionale a copiilor străinilor.

---

⁴⁰ După <http://www2.educa.ch/dyn/9.asp?url=45622%2Ehtm>.

Despre interculturalitate în România

„Geografia și istoria au plasat România între Europa centrală, Europa răsăriteană și Balcani, asemenea unei insule de latinitate pierdute într-o mare slavă și ungară. (...) Dacă ne-am întreba cărei zone aparțin românilor, răspunsul ar fi destul de surprinzător: tuturor și nici uneia dintre zonele menționate anterior. Spațiul român s-a format astfel la frontiera a trei zone culturale diferite și, asemenea oricărui spațiu de frontieră, și le-a apropiat, diferențiindu-se în același timp de fiecare din ele. (...)

Românii și-au creat propria lor cultură, acceptând un minim de elemente comune cu fiecare zonă vecină, minim care făcea posibil contactul cu aceasta și care a servit, în același timp, tocmai pentru a o diferenția de celelalte zone vecine. (...)

Astfel, românii au trebuit să trăiască și să creeze în spațiul îngust rămas liber între state și culturi puternice, uneori opresive. Pentru a rămâne ei înșiși, au trebuit să mizeze întotdeauna pe o multiplă diferențiere și pe o multiplă apropiere. De aici a rezultat o sinteză culturală, dar și o disponibilitate, flexibilă și neîncrezătoare față de celălalt: toleranța și curiozitatea față de vecin, față de străin, se aliază uneori cu un scepticism și un tradiționalism de neclintit, specifice unui popor grijuliu să-și păstreze relațiile și să evite anexarea, fie ea brutală sau blândă. Iată de ce a fi și a rămâne român este marea temă a unei culturi care a trebuit întotdeauna să se gândească pe sine în termenii, uneori constrângători, ai supraviețuirii. Acest mit al identității a rămas în mod constant prioritar față de oricare altă problemă culturală sau ideologică. Singurul loc râvnit de integrare era unul imposibil: latinitatea occidentală. Dorința de a reveni aici a dus la o căutare sau întoarcere la vatra mitică, ale cărei rezultate au fost deseori dezamăgitoare, permisiunea de a pătrunde în acest teritoriu nefiind totuna cu cea de a se stabili acolo.”⁴¹ Aceste cuvinte le scria Sorin Alexandrescu (n. 1937), unul dintre acei români care au dăruit cultură română Occidentului, iar României i-a pus în față o oglindă pentru a-și privi paradoxurile.

---

⁴¹ Sorin Alexandrescu, *Paradoxul român*, Editura Univers, București, 1998, pp. 32-33.

Scurtă istorie a României

Istoricii consideră etnogeneza românilor un proces definitivat în secolele VII-X. La baza acestui proces se află geto-dacii, locuitori ai zonelor din jurul Arcului Carpat, la nord și la sud de Dunăre, parte a grupei mari a popoarelor tracice. Cucerirea romană din secolul al II-lea a adus aici coloniști romani, care au determinat romanizarea acestei populații, mai ales prin răspândirea latinei vulgare, care a dat naștere unui nou dialect romanic. Romanizarea a depășit cu mult granițele provinciei romane Dacia, extinzându-se atât spre nord, cât și spre sud. Pe teritoriul locuit de această populație romanizată au trecut și s-au așezat populații migratoare venite dinspre răsărit, dintre care cea mai importantă pondere au deținut-o slavii, care au migrat în Dacia și în Peninsula Balcanică în secolele VI-VII. Rezultatul întrepătrunderii populației romanizate și a celei slave a fost, după părerea lui P.P. Panaitescu (1900-1967), „romanizarea slavilor din Dacia și (...) slavizarea românilor balcanici”.⁴² Teoria „pânzelor suprapuse de populație” justifică, în opinia autorului citat, „despărțirea slavilor meridionali de masa celorlalți slavi, precum și a poporului român de celelalte popoare romanice”.⁴³ Istoriografia românească a manifestat o preocupare constantă pentru cercetarea și afirmarea originii românilor, diferite elemente fiind accentuate în funcție de interesele momentului. La locul cel mai de cinste se află romanitatea, considerată nobilitatea europeană a românilor, dar și descendența tracică, ce constituie argumentul vechimii, continuității și legitimității existenței românilor pe teritoriul național.

În incursiunile lor la est de râul Tisa, maghiarii au început la sfârșitul secolului al X-lea să cucerească formațiunile politico-statale autonome de aici, unele dintre ele cu conducători români. Pe măsură ce înaintau în interiorul Arcului Carpat, în Transilvania, ungurii creau instituții specific occidentale (comitatele), prin care își asigurau dominația asupra noilor teritorii. Ca paznici ai graniței răsăritene a cuceririi maghiare, au fost așezați secuii, populație de origine turcică asimilată de maghiari. Începând din secolul al XI-lea regii maghiari au invitat coloniști din Apusul Europei să se așeze în Transilvania, pentru a susține autoritatea coroanei maghiare și dezvoltarea economică a teritoriilor nou cucerite. În principal acești coloniști erau germani proveniți din zona Luxemburgului și care vorbeau un dialect propriu. În anul 1224 regele Andrei II (1205-1235) le-a acordat coloniștilor germani (sași) din Transilvania

---

⁴² P.P. Panaitescu, *Introducere la problemele culturii românești. Problemele istoriografiei române*, Editura Minerva, București, 2000, p. 10.

⁴³ Ibidem.

așa-numita Bulă de Aur, care acorda tuturor locuitorilor de pe *fundus regius* (pământul regelui), români, sași, secui și alții, dreptul la libertate personală, dreptul de moștenire asupra pământului, dreptul de autoadministrare, dreptul de judecată, dreptul de a institui și a de percepe taxe, autonomie religioasă și dreptul de a-și alege preoții ș.a. În secolul al XV-lea scaunele și districtele săsești s-au constituit într-o provincie autonomă, cunoscută sub numele de *Universitas Saxonum*, având capitala la Sibiu. Concomitent, și-au continuat existența zeci de mici cnezate și voievodate românești, care s-au organizat în „țări”, păstrându-și autonomia.

În aceeași perioadă, la est și la sud de Munții Carpați sunt menționate cnezate și voievodate românești. În secolul al XIII-lea acestea s-au unificat, dând naștere statelor românești medievale. Voievodul Basarab I (c. 1310-1352) a unificat întregul teritoriu de la sud de Carpați, până la Dunăre, și a cucerit independența acestui stat, Țara Românească, față de coroana maghiară în 1330. La est de Carpați a luat naștere în secolul al XIV-lea statul Moldova, întemeiat de voievodul Bogdan din Cuhnea (1359 - c. 1365), care, răsculându-se împotriva autorității regelui maghiar, a trecut Carpații spre est și i-a unit pe șefii politici și militari ai micilor state de aici. În mai puțin de 40 de ani granițele Moldovei au atins râul Nistru, la nord și est, și Marea Neagră și Dunărea, la sud. Tânărul stat s-a consolidat sub domnitorii (voievozii) Petru Mușat (1375-1392) și Alexandru cel Bun (1400-1431). Cele două state românești aveau atât independență politică cât și mitropolii cu un grad ridicat de autonomie față de Patriarhia de Constantinopol, Țara Românească începând din 1359, iar Moldova din 1401.

Țara Românească și Moldova s-au confruntat în secolul al XV-lea cu pericolul ocupației turcești. În secolul al XVI-lea cele două state au căzut sub dominația otomană, reușind totuși să-și păstreze autonomia internă. În această perioadă, voievodatul Transilvaniei, aflat în componența regatului maghiar, a participat la lupta antiotomană. După înfrângerea regelui Ludovic al II-lea al Ungariei de către turci la Mohács, în 1522, Banatul, până atunci provincie maghiară împreună cu Ardealul, a intrat în posesia Imperiului Otoman.

În urma unei răscoale a țăranilor din Transilvania, în majoritate români, în 1437 cele trei stări ale voievodatului, nobilii, sașii și secuii, se constituie într-o alianță politică, militară și religioasă, numită *Unio Trium Nationum*. Trebuie spus că *natio* în concepția medievală transilvăneană nu este echivalentul a ceea ce numim astăzi *națiune*, ci desemna o *stare*, exprimată prin drepturi personale, drepturi ale comunității, drepturi religioase și, mai ales, prin posesiunea asupra unui teritoriu. La aceasta se adăuga și o componentă religioasă, inițial catolică. Timp de mai bine de patru secole

românii ortodocși au fost excluși din viața politică a Transilvaniei, ei având statutul de *tolerați*, concept ce însemna că românii aparținând confesiunii ortodoxe, indiferent dacă erau boieri (nobili), țărani liberi sau țărani aserviți, nu erau socotiți între membrii celor trei națiuni, adică între locuitorii liberi ai țării, ci erau asimilați cu străinii din cauza confesiunii lor, socotite schismatice, și doar în mod individual erau admiși să locuiască pe teritoriul Transilvaniei, putând oricând să fie alungați. Între „religiile recepte”, cum erau desemnate confesiunile catolică, luterană, calvină și unitariană, a existat însă un regim de toleranță care în acel moment nu exista încă nicăieri în Europa⁴⁴.

În Moldova și Țara Românească secolele XV–XVII au constituit perioade de toleranță religioasă, catolicii, protestanții, ortodocșii gregorienii (armenii), mozaicii (evreii) putând în general să-și practice cultul neîngrădiți de populația autohtonă românească, ortodoxă.⁴⁵ O explicație a acestei toleranțe vine din faptul că diversitatea confesională nu a rezultat din misiuni de convertire la o altă confesiune sau de reformare a uneia deja existente, prin intervenția puterii politice, ci prin așezarea în țările române, cu îngăduința domnitorilor și cu statutul de „oaspeți”, a unor populații venite din altă parte și având propria confesiune religioasă. D. Drăghicescu (1875-1945) îi reprezintă pe români drept un popor care i-a primit și i-a îngăduit „pe toți prigoniiții religioși, veniți de peste hotare”, fapt pe care îl explică prin religiozitatea moderată a românilor și lipsa fanatismului⁴⁶.

În secolul al XVIII-lea stăpânirea turcească în Moldova și Țara Românească și-a atins apogeul, prin numirea directă de către sultan a voievozilor din cele două țări. Aceștia erau în special negustori greci din cartierul Fanar din Istanbul, care au instituit adevărate dinastii. Această perioadă este cunoscută drept „epoca fanariotă”.

Transilvania a fost cucerită de Austria la sfârșitul secolului al XVII-lea și a rămas în Imperiul Habsburgic până în anul 1918. În această perioadă, monarhia austriacă a încercat să consolideze Biserica catolică din Transilvania, afectată de adoptarea Reformei luterane de către sași și a celei calvine de către o parte dintre maghiari. Soluția preconizată a fost atragerea românilor ortodocși la unirea religioasă cu Biserica romano-catolică, fapt întâmplat în anul 1701, când mitropolitul ortodox Atanasie a semnat supunerea sa, a clerului și a credincioșilor ortodocși față de Papa de

---

⁴⁴ Lilian Ciachir, *La liberté de conscience en Transylvanie au XVIIe siècle*, contribuție la colocviul *Les seuils de la liberté de conscience dans le domaine religieux*, Strasbourg, 2003.

⁴⁵ A se vedea și studiul lui Martin Hauser, Eleonora Iordache, „Aktuelle rumänische Religionsgesetzgebung auf dem Hintergrund der rumänischen Geschichte”, în Harmut Kress (coordonator), *Religionsfreiheit als Leitbild, Staatskirchenrecht in Deutschland und Europa im Prozess der Reform*, Munster, 2004.

⁴⁶ D. Drăghicescu, *Din psihologia poporului român*, editura Albatros, București, 1995, p. 238.

la Roma. Sprijinit de autoritățile austriece, uniaticismul a cunoscut o dezvoltare deosebită, ajungându-se ca la două sute de ani de la apariția sa, mai bine de jumătate dintre românii transilvăneni să aparțină Bisericii unite. În perioada 1701-1863 Biserica Ortodoxă a românilor din Transilvania a rămas cu un statut de confesiune tolerată, 87 de ani fiind lipsită de un ierarh.

În urma tratatului de pace de la Passarowitz, în anul 1718, habsburgii primesc în stăpânire Banatul, pe care nu îl mai încorporează Regatului Ungar. Zona Banatului a fost ulterior colonizată cu populații din toate provinciile imperiului, atrase de importante facilități economice pe care le oferea noua provincie, precum și de libertatea de confesiune garantată prin *Patentele de colonizare* emise de împăratul Iosif al II-lea (1678-1711). Diversele recensăminte menționează locuitori români, sârbi, greci, șvabi, maghiari, bulgari, țigani, italieni, francezi, spanioli, carașoveni, cehi.

În anul 1775 Austria a ocupat pentru 143 de ani și un teritoriu din partea de nord-vest a Moldovei, cunoscut drept Bucovina, având capitala la Cernăuți. În anul 1812 Rusia a ocupat un teritoriu moldovenesc aflat dintre Nistru și Prut, teritoriu constituit în provincia Basarabia. Singurele teritorii românești care au constituit teritorii otomane efective au fost așa numitele raiale; ultimele dintre acestea, Turnu, Giurgiu și Brăila au revenit Țării Românești în anul 1829, după pacea de la Adrianopol, care punea capăt unui război dintre Imperiul Rus și cel Otoman.

În urma răscoalei anti-fanariote conduse de Tudor Vladimirescu în 1821 și prin dorința mării boierimi românești, sultanul pune capăt regimului fanariot din Țara Românească și Moldova. Începând cu acest moment, se vorbește despre cristalizarea în Țara Românească și Moldova a ideii moderne de „națiune română”. Procesul de modernizare a țărilor române, început timid încă din secolul al XVIII-lea, se accelerează și prin aderența oamenilor Bisericii la ideile liberale, mai ales la cele privind domeniul social. În 1844, mitropolitul Moldovei și domnitorul Mihai Sturdza (1834-1849), concomitent, eliberează toți țiganii aflați în proprietatea lor. În 1847 în Muntenia sunt eliberați toți țiganii mănăstirești și din așezămintele publice. Legea pentru emanciparea țăganilor, care până atunci aveau statutul de sclavi, va fi adoptată în 1885 în Moldova și ulterior în Muntenia.

Țările române au trecut prin anul revoluționar 1848 împreună cu majoritatea națiunilor europene, însă Revoluția a fost înfrântă. În Transilvania revoluția a fost declanșată de către maghiari, dar aceștia au respins revendicările naționale ale românilor, sașilor, sârbilor, croaților și slovacilor, fapt ce a condus la solidarizarea acestora și, după ce revoluția maghiară a luat o turnură antihabsburgică, la coalizarea

lor în jurul cauzei imperiale, ceea ce a condus la un război sângeros între români și maghiari. Intervalul 1867-1918 a reprezentat pentru românii din dinastia habsburgică o perioadă destul de grea, deoarece românii transilvăneni au trebuit să reziste unei politici agresive de maghiarizare, iar cei din Bucovina unei politici de germanizare și rutenizare încurajată de autoritățile austriece.

În anul 1859 adunările electivă din Moldova și Țara Românească l-au ales pe Alexandru Ioan Cuza ca domnitor al ambelor țări, ceea ce a dus la unirea celor două țări în statul numit România. Principalele reforme introduse de Cuza (1859-1866) au privit crearea armatei unice naționale, secularizarea averilor mănăstirești și împroprietărirea cu pământ a țăranilor români. După abdicarea lui Cuza în 1866, pe tronul României a urcat principele german Carol de Hohenzolern-Sigmaringen (1866-1914). În același an a fost adoptată prima Constituție a României, ce avea ca model constituția belgiană din 1831.

În anul 1878 statul român își cucerește independența față de Imperiul Otoman și alipește și teritoriul dintre Dunăre și Marea Neagră, numit Dobrogea. În această provincie locuiește până în prezent majoritatea populației musulmane de pe teritoriul României, formată în special din turci și tătari. Perioada 1866-1916 a fost o perioadă de avânt economic deosebit, de creștere demografică și de modernizare accelerată, dar și de creștere a rolului extern al României, prin impunerea păcii în Balcani după războaiele dintre anii 1912-1913.

În urma Primului Război Mondial, România a reunit majoritatea teritoriilor locuite de etnici români, ajungând la o populație totală de 16 milioane de locuitori, din care doar 73% aparțineau naționalității dominante. Statul român a devenit și țara unor minorități etnice importante numeric, dintre care unele au fost frustrate de înglobarea lor într-un stat al românilor.

În 1940 România a pierdut în favoarea Ungariei jumătate din Transilvania, Basarabia și jumătate din Bucovina au fost anexate de U.R.S.S., iar sudul Dobrogei (Cadrilaterul) de Bulgaria. Teritoriile din Transilvania au fost redobândite în 1944, dar tema Transilvaniei a continuat să fie tratată cu încordare atât de români, cât și de maghiari.

1945 a fost anul instaurării în România a primului guvern comunist, iar la sfârșitul anului 1947 regele Mihai I (1927-1930 și 1940-1947) a fost forțat să abdice. România devine de atunci o republică ce a urmat în mare traseul tuturor statelor aflate în sfera de influență a Moscovei, până la căderea regimului comunist în 1989. În 2005

România a semnat tratatul de aderare la Uniunea Europeană, urmând ca în anul 2007 să devină membră cu drepturi depline.

Interculturalitatea din perspectiva politicii culturale pentru minorități în România

În 1918 România Mare a devenit țara unor numeroase grupuri culturale, desemnate drept „minorități”, prin alipirea la România (vechiul regat) a Basarabiei (cu o structură multietnică rezultată din colonizări cu populație germană, ucraineană, rusă și găgăuză în secolul XIX), a Bucovinei (în care trăia o importantă comunitate ucraineană, alături de evrei, armeni, polonezi și germani), a Banatului (cea mai complexă zonă din punct de vedere al structurii etnice, cuprinzând sârbi, greci, șvabi, maghiari, bulgari, italieni, francezi, spanioli, carașoveni, cehi) și a Transilvaniei (în care ungurii, sașii și secuii aveau o pondere importantă și o situație de superioritate economică și culturală față de alte etnii). În toate provinciile exista, răspândită neuniform, și populație romă (țigănească), sedentară sau migratoare, dar, în orice caz, ignorată. Evoluția acestor grupuri etnice a fost diferită. Sub influența naționalismului maghiar și german, în Transilvania a început un proces de aglutinare etnică, prin maghiarizarea secuilor și germanizarea sașilor și șvabilor. Și un mare număr de evrei transilvăneni s-au identificat cu maghiarii, datorită limbii maghiare pe care o adoptaseră. După 1867 secuii nu mai apar în recensăminte ca naționalitate separată, ci sunt asimilați de maghiari, iar după 1918 șvabii din Banat și Satu Mare și sașii ardeleni, alături de țipțerii din Maramureș, până atunci cu identități distincte, devin germani.

Reorganizarea învățământului a fost cea mai grea bătălie dusă de noul stat național pentru a se consolida și a-și asigura coeziunea. „Unificarea instituțiilor de învățământ ce avuseseră o evoluție diferită din noile și vechile provincii și crearea unui sistem de învățământ unic și centralizat”⁴⁷ au constituit o prioritate pentru guvernele liberale ale României. Reforma învățământului a cunoscut trei etape importante, în 1924, 1925 și 1928. „Legile acordau atenție predării (în românește) a limbii române, istoriei, geografiei și cunoștințelor civice în școlile neromânești, precum și învățământului în alte limbi decât cea oficială, preocuparea fiind aceea a concurenței

---

⁴⁷ Irina Livezeanu, *Cultură și naționalism în România Mare 1918-1930*, Humanitas, București, 1998, p. 57.

limbilor ungară, germană și rusă în afara domeniului lor etnic «natural»⁴⁸. Printre măsurile luate, alături de marea „ofensivă culturală” românească, de construire a școlilor sătești, au fost preluarea școlilor confesionale ortodoxe și greco-catolice românești din Transilvania de către stat, limitarea învățământului maghiar în Transilvania, a celui rusesc în Basarabia și a celui ucrainean în Bucovina, concomitent cu încurajarea dezvoltării învățământului pentru alte minorități, precum cea turcă, armeană, bulgară, slovacă și sârbă.

Experiența interculturală a zonelor multietnice avea să se transmită, însă, întregii culturi românești, chiar dacă explorarea și exploatarea acestei importante surse de îmbogățire culturală nu a fost de la început programată. Banatul este un exemplu spectaculos în privința plurilingvismului tradițional al acestei zone. Transilvania are o adevărată tradiție de schimburi interculturale între români și maghiari, de exemplu, care s-au dezvoltat tacit, de-a lungul vremurilor, de la om la om, în cultura vieții de zi cu zi, în familiile mixte, în bilingvism și în vocabularul fiecăreia dintre cele două limbi, în onomastică și toponimie, în îmbrăcăminte, arhitectură, gastronomie, folclor, meșteșuguri, în tradițiile religioase, chiar în modul de a se raporta la ceilalți sau de a fi percepuți de către ceilalți, căci adeseori românii din Ardeal sunt percepuți de cultura populară a românilor de dincolo de Carpați drept „unguri” sau „ungureni”.

Pe lângă această formă de interculturalitate a vieții de zi cu zi, au apărut și embrionii unei viziuni înalte asupra interculturalității, chiar în epoca formării națiunilor moderne, al cărei exponent remarcabil a fost pastorul sas Stephan Ludwig Roth (1796-1849). Acesta scria că „diferitele naționalități sunt doar fragmentele unei unități mai mari”, „nici un popor nu mai crește dintr-o rădăcină separată. Întreaga cultură este un bun obștesc, nu bunul unui popor, ci al omenirii”, iar „varietatea lingvistică este un dar al cerului”⁴⁹. O astfel de viziune s-a dovedit cu mult deasupra epocii sale, ea nefiind nici măcar astăzi complet asimilată. Tot în Transilvania, împărăteasa Maria Tereza (1740-1780) și fiul său, Iosif al II-lea (1760-1791), au făcut primul act oficial de restaurare a identității romilor, eliminând numele de „țigani” din actele administrației, numindu-i „țărani noi” sau „maghiari noi”⁵⁰.

Concepția asupra națiunii, așa cum a apărut ea în Transilvania, reflectă avantajele unei zone multietnice și interculturale, vizibile din perspectiva prezentului,

---

⁴⁸ Ibidem, p. 58.

⁴⁹ Apud Walter König, „Teze privind revoluția educațională”, în *Transilvania și sașii ardeleni în istoriografie. Din publicațiile Asociației de Studii Transilvane Heidelberg*, Editura hora Sibiu și Arbeitskreis für Siebenbürgische Landeskunde e.V. Heidelberg, 2001, p. 112.

⁵⁰ George Damian, „O repetare nătângă a istoriei – cazul țiganilor din România”, în *Polemica*, nr. 1, martie 2005, p. 28.

prin ponderea pe care o deține cultura, față de alte componente, în identificarea unei națiuni. Sasul Stephan Ludwig Roth, ca și românul Simeon Bărnuțiu (1808-1864)⁵¹, acordau întâietate limbii în viața națiunii, ambii considerând că fără ea, viața națiunii se stinge, și tot pentru amândoi biserica și școala reprezentau instituțiile fundamentale ale națiunii. Această viziune, însușită de revoluționarii pașoptiști din Transilvania, a făcut ca primul scop al mișcării lor revoluționare să fie dobândirea unor drepturi egale pentru națiunile din cuprinsul imperiului, prin libertate și dreptate socială, și nu revendicările teritoriale. Numai după ce pericolul încorporării într-un stat maghiar a devenit evident, românii transilvăneni au încercat dobândirea autodeterminării, Simeon Bărnuțiu propunând reorganizarea Transilvaniei în cantoane autonome, după modelul elvețian. Abia mai târziu, prin eșecul acestei încercări și din cauza duplicității politicii austriece, românii transilvăneni s-au îndreptat spre realizarea unei unități statale cu românii din celelalte provincii, desprinzându-se din trupul marelui imperiu.

În ceea ce privește Moldova și Țara Românească, mult mai omogene din punct de vedere etnic și mai puțin expuse diversității culturale, conceptul de națiune s-a dezvoltat strâns legat de conceptul de stat. Istoricul Nicolae Iorga (1871-1940) a lansat teza potrivit căreia, începând din secolele XIII-XIV, perioada formării statelor românești, evoluția istorică a românilor a fost dominată de trei idei, anume ideea domniei, ideea teritoriului și ideea națională. Teza lui Iorga este preluată de juristul George Sofronie (1901-1961) în studiul său *Principiul naționalităților în Tratatetele de Pace din 1919-1920*, în care acreditează ideea că românii, având experiența permanentă a unei forme autohtone de guvernare, s-au format ca națiune în strânsă legătură cu modelul statal al „țării românești”, păstrând astfel, cel puțin la nivelul elitelor, ideea unității statale a tuturor românilor⁵². Nu putem estima aici în ce măsură este corectă aserțiunea lui George Sofronie, dar ea exprimă o viziune împărtășită vreme îndelungată atât de istorici și alți oameni de știință, cât și de liderii politici, mai ales cei proveniți din vechiul regat, preocupați să găsească o formulă de echilibru între acordarea drepturilor minorităților și protejarea statului național, unitar și suveran, dintre care, cel puțin până după 1990, cea de-a doua pare să fi deținut totuși preponderența. Această

---

⁵¹ „Cu cât e mai cultivată limba oarecărui popor, cu atât e mai cultivat și poporul; limba e măsura și mijlocirea culturii. În limbă e zugrăvită forma cugetării și a simțirii, dorințele și plăcerile, afectele și patimile lui; pe dânsa e întemeiat caracterul și naționalitatea lui. Dacă și-au pierdut limba oarecare popor, și-au pierdut deodată caracterul și naționalitatea sa; unul ca acela nu mai are cinstea înaintea popoarelor, ci e tuturor ca un obiect de batjocură.” Apud Keith Hitchins, *Ortodoxie și naționalitate. Andrei Șaguna și românii din Transilvania 1846-1873*, Univers enciclopedic, București, 1995, p. 66.

⁵² A se vedea studiul „George Sofronie despre națiune și principiul naționalităților”, la Constantin Schifirneț, *Geneza modernă a ideii naționale. Psihologie etnică și identitate românească*, Albatros, București, 2001, pp. 274-296.

politică a fost determinată și întreținută de pericolul expansionist și revizionist din partea statelor vecine, între care Ungaria și Rusia au avut un rol special.

Formula națiune-stat, realizată prin formarea statului național unitar român, a coexistat cu cea a națiunii-cultură, prin concepția asupra instituțiilor fundamentale ale națiunii, considerate a fi biserica și școala. La această viziune aderau nu numai românii, ci și celelalte naționalități. Așa cum arată Irina Livezeanu, „atât românii cât și minoritățile priveau cultura ca pe un câmp de bătălie al politicii naționale”.⁵³ Victor Neumann constată însă o nepotrivire de fond între accepțiunile *națiunii* în vestul Europei și ceea ce desemnează acest termen în Europa de Est, în speță în România. Conform opiniei sale, în România modernă conceptul de *popor* nu a fost înțeles în sensul de comunitate politică și juridică, formată din toți cetățenii unui stat, precum în Franța și Anglia, ci de comunitate de sânge, de limbă și credință, cu drepturi politice într-un spațiu dat. Neumann plasează concepția românească asupra *națiunii* în descendența romanticului *Kulturnation*, pe linia căruia afirmarea identității conduce mai degrabă la diferențialism decât la susținerea valorilor cetățenești, fapt accentuat de subdezvoltarea conștiinței de sine a persoanei și de dominanța concepției colectiviste asupra societății.⁵⁴

Mișcările naționaliste, care au echivalat abuziv *etnia* cu *națiunea*, au luat amploare în perioada interbelică, politizând sentimentele antimaghiare, antirussești și antisemite ale românilor, în concordanță cu sensul de creștere, spre apogeu, al naționalismului în Europa. Legionarismul românesc a coexistat cu organizații fasciste ale etnicilor germani din Transilvania și Banat, încurajate de regimul hitlerist de la Berlin. Ocuparea în 1940 a Ardealului de nord de către Ungaria, aflată în plină dictatură horthystă, a condus la atrocități fizice dar și culturale fără precedent împotriva evreilor, românilor și romilor din zona ocupată, prin colaborarea conștiincioasă a unui important număr de localnici maghiari.

Politica față de minorități a guvernării comuniste, instaurate în 1945, a fost inegală. Atât în prima perioadă de totalitarism comunist, între 1948 și 1964, cât și în epoca naționalism-comunismului ceaușist de după 1965 evreii și germanii au fost încurajați să emigreze, maghiarii au fost înfierăți, mai ales în cea de-a doua perioadă, drept dușmani ascunși care uneltesc împotriva integrității statului național, românii au fost

---

⁵³ Ibidem, p. 213.

⁵⁴ A se vedea *Neam, popor sau națiune? Despre identitățile politice europene*, Ediția a doua, revizuită și adăugită, Curtea veche, București, 2005, pp. 132-134.

sedentarizați forțat și nu au fost recunoscuți ca minoritate națională, neavând așadar nici un drept la educație și cultură proprii.

Echivalarea identității etnice cu *națiunea*, însușită și de minorități, nu numai de majoritate, a provocat în România postcomunistă situații tensionate, cărora s-a încercat a li se răspunde fie prin nuanțarea discursurilor, inefficientă însă pe probleme de fond, fie prin deschiderea – timidă – spre multiculturalism. După 1989, când România a optat oficial pentru democrație, toate minoritățile au început un proces de autoafirmare, mai ales prin publicații și învățământ în limba proprie. Televiziunea și postul național de radio au dedicat în mod regulat spațiu pentru emisiuni în limbile minorităților, iar Ministerul Culturii a patronat numeroase manifestări, în special folclorice, dedicate diversității culturale autohtone.

Pe fondul imigrației masive a sașilor și șvabilor în Germania, singurele grupuri etnice care au menținut constant atenția au fost maghiarii și romii. În raport cu ei și mai ales referitor la situația lor și a comunităților românești cu care se intersectează, a apărut și în România interesul pentru interculturalitate. Dezbaterile au fost însă multă vreme difuze terminologic, contaminate de politizări naționaliste, iar instituțiile competente ale statului și-au asumat cu greu interculturalitatea ca pe o concepție structurală și prioritate în definirea politicilor culturale și față de minorități.

În România se vorbește îndeobște despre componente etno-lingvistice, fără a depăși dihotomia majoritate-minoritate. Diversitatea confesională s-a pliat pe aceleași componente, ajungându-se ca aproape fiecare etnie să se confunde cu o anumită confesiune: români ortodocși majoritari, minoritatea germană luterană și catolică, minoritatea maghiară calvină, catolică și unitariană, minoritatea evreiască mozaică, minoritatea armeană ortodoxă și catolică, minoritatea turcă musulmană etc. În privința romilor lipsește componenta confesională, dar și atenția pentru situația acestei minorități, care nu aparține nici unei „națiuni” statale, în general ignorată oficial și discriminată socio-cultural.

Tendința actuală a autorităților statului român este de a realiza dihotomia dintre națiune și religie, motiv pentru care mai bine de zece ani s-au purtat discuții în privința acordării sau nu a statutului de „Biserică națională” Bisericii Ortodoxe Române prin proiectul noii legi a cultelor. În cele din urmă, chiar Biserica Ortodoxă Română a renunțat la cererea de a fi considerată „Biserică națională”, însă concepția „Bisericii naționale/etnice” persistă și în cazul altor culte, care tind să se confunde cu o etnie sau alta. Diversitatea spectrului religios și secularizarea spațiului public obligă la

observarea relațiilor interetnice și interculturale și independent de componenta confesională.

Procesul de democratizare a României după 1990 a adus adesea în prim-planul dezbaterii politice problema minorităților, iar în privința acestora preocuparea pentru educația și cultura în limba maternă a ocupat un rol central. Irina Livezeanu amintește de „rolul esențial al învățământului în tranziția de la *etni* tradiționale la etniile moderne”.⁵⁵ În această privință, exista încă din perioada interbelică un cadru legal ce permitea învățământul în limba maternă pentru toate minoritățile recunoscute drept naționale. Acest termen, folosit până astăzi în legislația românească, desemnează acele grupuri de populații ce trăiesc pe teritoriul României de la începutul formării statului național modern, împărtășind o istorie comună cu a populației majoritare, românii. O importantă excepție o reprezintă romii sau țiganii, care au încă o situație vizibil inegală cu restul populației ca nivel de trai, de educație, de integrare socială, de afirmare a propriei identități culturale dar și de autoreprezentare⁵⁶.

Conform legislației românești, persoanele aparținând minorităților naționale sunt cetățeni români, care își exprimă liber și neîngrădit apartenența la o comunitate națională, sau minori ai căror părinți, ori alți reprezentanți legali au declarat această apartenență. Minoritățile naționale din România sunt comunitățile: albaneză, armeană, bulgară, cehă, croată, elenă, evreiască, germană, italiană, macedoneană, maghiară, poloneză, rusă-lipoveană, romă, ruteană, sârbă, slovacă, tătară, turcă, ucraineană. Datele recensământului din 2002 (nu cu mult diferite față de ale celui precedent, din 1992) arată că românii reprezintă 89,5% din totalul populației României, maghiarii (incluzându-i și pe secui) 6,6%, romii 2,5%, germanii (incluzând sașii și șvabii) 0,3%, ucrainenii (inclusiv cei care s-au declarat ruteni) 0,3%, rușii (lipoveni) 0,2%, turcii 0,2%, tătarii, la fel ca sârbii și slovacii, 0,1%, alături de aceștia trăind și bulgari, croați, greci, evrei, cehi, polonezi, italieni, armeni ș.a.

Legislația în materie de cultură și educație în România

Legislația în materie de cultură și educație s-a orientat în direcția protejării dreptului minorităților de a-și păstra identitatea națională prin educație și cultură în

---

⁵⁵ Irina Livezeanu, *op. cit.*, p. 29.

⁵⁶ A se vedea Mircea Kivu, „Comentarii pe marginea Barometrului Relațiilor Interetnice”, în *Interculturalitate...*, p. 86.

limba proprie, menționându-se, în același timp, că aceasta nu trebuie să aducă atingere situației de majoritate a românilor, mai ales învățării limbii naționale, române, de către toți cetățenii României. Nu a fost așadar niciodată menționat scopul de a încuraja schimburile interculturale și nici de a favoriza dezvoltarea interculturală a generațiilor născute în România modernă. În perioada modernă, două au fost temele majore care au înveninat relația majoritate-minorități: „problema evreiască”, ridicată după primul Război Mondial, când evreii au primit drepturi civile egale cu ale celorlalți locuitori ai țării (ceea ce a generat valul de antisemitism preluat de naționalismul interbelic) și revizionismul maghiar, agitat ca o amenințare permanentă mai ales în perioada naționalism-comunismului postbelic. Dacă „problema evreiască” s-a stins între evenimentele tragice dinaintea și din timpul celui de-al Doilea Război Mondial și emigrarea masivă spre Israel și alte destinații până spre mijlocul anilor '50 ai secolului XX, teama reciprocă dintre români și maghiari, de distrugere a statului național printr-o redesenare politică a graniței sale apusene, pe de o parte, și de asimilare forțată a maghiarilor în masa de români, pe de altă parte, a persistat. Violențele interetnice de la Târgu Mureș din 1990 și din alte zone cu populație maghiară și românească au alimentat neîncrederea reciprocă. Rudolf Poledna observă că „populația Transilvaniei medievale a fost, din perspectiva modernității noastre, o populație eterogenă etnic: maghiari, secui, sași, români, germani, țigani, evrei etc. Dar să nu uităm: criteriile de diferențiere și funcționare socială au fost în evul mediu: apartenența la o stare socială și confesiunea. Cu totul alte criterii decât cele pe care le invocăm astăzi în discursul despre relațiile interetnice, multiculturalism, interculturalism, care toate gravitează în jurul concepțiilor și ideilor conectate la națiune, naționalism, stat național.”⁵⁷

Legea învățământului adoptată în 1995 nu a adus mari schimbări de principiu față de legislația precedentă în materie de minorități, deși a nuanțat puțin terminologia, prin alternarea noțiunilor din familia „națională” cu alții, recent intrați în vocabularul românesc: *etnic* (referitor la românii cetățeni ai Republicii Moldova) și *multicultural*. Această lege garantează drepturi egale de acces la toate nivelurile și formele de învățământ pentru toți cetățenii români, indiferent de condiția socială și materială, de sex, rasă, *naționalitate*, apartenență politică sau religioasă. Art. 8.-(1) stipulează că învățământul de toate gradele se desfășoară în limba română, dar și în limbile *minorităților naționale*, precum și în limbi de circulație internațională. Un capitol special, capitolul XII, este dedicat învățământului pentru persoanele aparținând minorităților naționale, arătând că persoanele aparținând acestora au dreptul să studieze

---

⁵⁷ Rudolf Poledna, „Transilvania, descriere generală”, în *Interculturalitate...*, p. 177.

și să se instruiască în limba maternă la toate nivelurile și formele de învățământ, precum și la tipurile de învățământ pentru care există o cerere suficientă, existând posibilitatea ca, în funcție de necesitățile locale, să se organizeze la cerere grupe, clase, secții sau școli cu predarea în limbile minorităților naționale. Un articol precizează că prevederile acestui alineat „se vor aplica fără a aduce atingere învățării limbii oficiale și predării în această limbă”⁵⁸. Art. 123. – (1) al legii prevede posibilitatea ca în cadrul instituțiilor de învățământ universitar să se poată organiza la cerere, grupe, secții, colegii și facultăți cu predare în limbile minorităților naționale, cu precizarea că în acest caz se va asigura însușirea terminologiei de specialitate în limba română.

O noutate față de legile anterioare reprezintă modificarea adusă printr-o ordonanță de urgență a Guvernului⁵⁹, care introduce prevederea că „la cerere și prin lege se pot înființa instituții *multiculturale* de învățământ superior. Limbile de predare în aceste instituții de învățământ superior se stabilesc în cadrul legii de înființare” și „se încurajează instituțiile de învățământ superior cu structuri și activități *multiculturale* pentru promovarea conviețuirii interetnice armonioase și a integrării la nivel național și european”. Termenul „multicultural” a fost termenul central al programului politic al Uniunii Democrate a Maghiarilor din România (UDMR), iar apariția sa în legea învățământului este un succes politic al UDMR, aflat în 1997, anul introducerii acestui amendament, în coaliția de la guvernare.

În prezent Universitatea de stat Babeș-Bolyai din Cluj are statutul de universitate multiculturală, care își afirmă scopul de a dezvolta dialogul intercultural și interconfesional în comunitatea locală, regională, națională și internațională. 15 facultăți din cadrul Universității Babeș-Bolyai oferă programe de studiu în limbile română și maghiară, nouă în limbile română și germană, iar la două facultăți (Teologie reformată și Teologie romano-catolică) cursurile se desfășoară exclusiv în limba maghiară. Victor Neumann contestă însă multiculturalismul de fond al acestei universități, iar în sprijinul opiniei sale invocă, printre altele, lipsa „comunicării și transferului reciproc de idei, valori, aspirații, tehnici de lucru și activități socio-profesionale comune”, ceea ce îl face să semnaleze faptul că „riscul conflictelor poate fi oricând activat de ideologiile etno-naționaliste care stau la baza culturilor și educației Transilvaniei. Pedagogia sub emblema multiculturală, nu interculturală, înțelege ca o separare pe bază etnică, are drept consecință nerecunoașterea sau ignorarea culturii,

---

⁵⁸ Legea nr. 84 din 24 iulie 1995, publicată în *Monitorul Oficial al României* nr. 606, 10 decembrie 1999.

⁵⁹ Legea 151/1999 privind aprobarea Ordonanței de urgență a Guvernului nr. 36/1997 pentru modificarea și completarea Legii învățământului nr. 84/ 1995, Art. 123, par. 1.

religiei și tradițiilor celeilalte comunități”⁶⁰. Previziunea sa s-a adeverit recent, când profesori și studenți ai secției maghiare a acestei universități au demonstrat pentru ieșirea secției maghiare din componența universității și formarea unei universități maghiare autonome, inițiativă neaprobată însă de Ministerul Educației și nesuștinută de UDMR.

În privința minorității rome, a doua din punct de vedere numeric după cea maghiară, dar de departe cu cea mai dificilă situație economică și socială, cel mai scăzut nivel de educație și cu un enorm bagaj de percepție negativă din partea tuturor celorlalte etnii din România, Guvernul a adoptat în anul 2001 o strategie de îmbunătățire a situației acestei etnii⁶¹. Printre scopurile acestei strategii se află și acela de edificare a unui „sistem instituțional de dezvoltare comunitară, combaterea discriminării față de romi, *promovarea educației interculturale*, crearea de elite în rândul romilor, în vederea resolidarizării sociale și reconstrucției identitare”. Interculturalitatea pătrunde, așadar, în legislația românească, drept o soluție pentru a depăși simultan segregarea socială și nivelul scăzut de educație din rândul membrilor etniei rome.

Strategia definește apoi domeniile sectoriale de acțiune, printre acestea figurând educația, cultura și cultele, aflate în subordinea Ministerului Culturii, și comunicare și participare civică. În privința educației, se introduc în programa școlară limba romani ca materie opțională, iar în sistemul universitar discriminarea pozitivă a romilor, prin subvenționarea de către stat a unor locuri suplimentare în domeniul științelor sociale și studiului limbii romani în universități pentru etnici romi. De asemenea, strategia include „conceperea și implementarea unor programe de formare a mediatorilor școlari și de perfecționare pentru cadrele didactice din domeniul educației interculturale.” În domeniul culturii, strategia propune, printre altele:

- organizarea și dezvoltarea unor rețele de valorificare a patrimoniului cultural al romilor, inclusiv prin adaptarea meseriilor tradiționale la viața modernă și prin dezvoltarea unor rețele de desfacere;

- inițierea unor proiecte culturale de reconstrucție și afirmare identitară a romilor;

---

⁶⁰ Victor Neumann, *Between words and reality. Studie son the Politics of Recognition and Changes of Regime in Contemporary Romania*, pp. 59-60, la <http://www.crvp.org/book/Series04/IVA-15/contents.htm>.

⁶¹ HG 40/25 aprilie 2001, publicată în *Monitorul Oficial al României*, nr. 252/ 16 mai 2001.

- conceperea și implementarea unor programe de sprijinire a elitelor politice, culturale și artistice provenite din rândul romilor, în scopul revigorării și afirmării identității etniei romilor;

- înființarea unui muzeu al culturii și civilizației romilor;

- finanțarea proiectelor de cercetare multiculturală;

- conceperea și implementarea unor programe educaționale interculturale pentru copii și tineri.

În privința comunicării și participării civice, strategia Guvernului de îmbunătățire a situației romilor își propune realizarea unui program național de informare publică și combaterea prejudecăților interetnice în instituțiile publice, inițierea unui program de combatere a discriminării în mass-media, organizarea și dezvoltarea unor programe de informare și educare interculturală a majorității, cu participarea etnicilor romi.

Planul general de măsuri pentru aplicarea strategiei de îmbunătățire a situației romilor prevede, în domeniul educației, prezentarea, în colaborare cu organizațiile neguvernamentale și cu comunitățile de romi, a unor programe de formare a mediatorilor școlari și de formare și perfecționare pentru cadrele didactice în domeniul educației interculturale. În domeniul Cultură și culte se stipulează inițierea unor proiecte culturale de reconstrucție a identității etniei romilor și de sporire a stimei față de sine, prezentarea unui plan anual al acțiunilor de educare interculturală în școli, prin care să se faciliteze comunicarea între elevii de etnii diferite și învățarea socială a toleranței, sprijinirea proiectelor de cercetare și educație interculturală.

Deși aceste măsuri cad în sarcina anumitor ministere, rezultatele concrete provin totuși de la nivelul experienței directe a unor instituții și organizații neguvernamentale, precum *Institutul Intercultural de la Timișoara*, care a organizat cursuri pentru formarea mediatorilor școlari, asociațiile de promovare a culturii romilor, precum *Romani Criss* și *Aven Amentza*, sau diferite culte și societăți religioase, care au inclus problematica romilor în planul lor de acțiune socială și misionară. Arhiepiscopia Craiovei, pe cuprinsul căreia se află un număr mare de comunități de romi, pe lângă mai multe programe de asistență socială, a încurajat construirea bisericilor în aceste comunități, ceea ce contribuie nu numai la rezolvarea unor probleme sociale, ci și la eliminarea unui stereotip cultural, „țigani” fiind în conștiința majorității „cei ce nu au biserică”, și la reconstruirea respectului de sine al comunității romi. De asemenea, *Societatea Biblică Interconfesională din România* a inițiat traducerea *Bibliei* în limba romani și realizarea unor materiale audio cu conținut biblic, având în vedere rata mare a

analfabetismului în rândul populației române. Toate aceste instituții beneficiază însă de expertiza unor instituții vest-europene, iar majoritatea inițiativelor au fost inspirate, sprijinite și încurajate de acestea.

Un studiu pe tema educației interculturale în țările din Europa de Est, concluzionează, în mod valabil pentru România, că „din punct de vedere teoretic, există premisele pentru susținerea unei educații interculturale în sensul cel mai larg al termenului și în accepțiunea generală, care atrage atenția asupra categoriei pluralismului. Practicile educative păstrează încă o anumită întârziere față de teorie, chiar dacă intervalul dintre declarații și realități se poate totuși să fie redus în timpul post-socialismului. (...) Trebuie să adăugăm că pe perioada anilor '90, am asistat la o comunicare între comunități științifice est-europene și occidentale, și acest fapt a condus de asemenea la un dialog asupra temelor interculturale și uneori la o elaborare teoretică conjugată. Discordanța dintre teoria și practica educativă și interculturală este o constantă istorică și culturală, și din acest motiv ea caracterizează în același timp țările apusene și țările răsăritene, în măsura în care sensibilizarea față de discursul intercultural ar putea fi evaluată într-un mod comparabil între Est și Vest”.⁶²

Programul Guvernului României pentru 2004-2008

Perioada 2004-2008 are o semnificație deosebită, ea reprezentând ultima turnantă pentru pregătirile României de aderare la Uniunea Europeană, de adecvare a legislației românești la legislația comunitară, dar și începutul participării României ca membru cu drepturi depline la viața Uniunii, inclusiv din punct de vedere cultural. Interculturalitatea rămâne în aceste condiții o componentă constantă a politicii în domeniul relațiilor interetnice, programul Guvernului instalat la sfârșitul anului 2004 angajând executivul în responsabilitatea de a finanța programe de dezvoltare culturală și interculturală la nivel local și național. Termenul *intercultural* nu apare însă nici în planul Guvernului privind politica în domeniul educației, nici în cel privind cultura⁶³. Cu toate acestea, politica față de minorități se bucură de o mare atenție din partea Guvernului, care vizează, printre altele:

---

⁶² M. E. Mincu, *Le pluralisme et l'éducation interculturelle dans les pays de l'Europe de l'Est*, Actes du VIIIème Congrès de l'Association pour la Recherche InterCulturelle (ARIC), Université de Genève – 24-28 septembre, pe site-ul : <http://www.unige.ch/fapse/SSE/groups/aric>.

⁶³ Programul de guvernare se găsește pe site-ul oficial al Guvernului, la www.guv.ro.

- „dezvoltarea învățământului în limba maternă conform nevoilor cetățenilor, inclusiv elaborarea manualelor școlare, conform dezideratelor comunităților, tradițiilor democratice și reperelor europene;

- crearea condițiilor instituționale prin elaborarea cadrului legal, privind înființarea unor facultăți de stat în limbile minorităților naționale”.

În privința politicii sale în domeniul culturii, protejarea și promovarea diversității și valorificarea potențialului culturii în privința coeziunii și incluziunii sociale sunt principii fundamentale în relația dintre cetățean și domeniul cultural. Trebuie remarcată menționarea ca obiectiv prioritar pe termen mediu asigurarea inscripționării bilingve a materialelor de informare utilizate în instituțiile culturale din localitățile unde o minoritate etnică depășește pragul de 20% din populație, ceea ce reprezintă un pas înainte în privința politicii utilizării limbii, chestiune care în anii anteriori a trezit numeroase controverse.

În privința relațiilor interetnice, atenția Guvernului se îndreaptă tot spre asigurarea respectării drepturilor fundamentale, respectiv a „dreptului de a-și păstra și dezvolta liber exprimarea identității etnice pentru toți cetățenii aparținând minorităților naționale, astfel încât să se poată manifesta liber în sfera culturii, limbii, religiei, educației, vieții publice”, făcând referire la angajamentele României în procesul de integrare în Uniunea Europeană, precum și la documentele europene și internaționale în materie.

Obiectivele de principiu fixate de Guvern se înscriu în aceeași politică de ocrotire a identității, un pas înainte fiind obiectivul de a aduce la suprafață valorile diversității culturale și de a dezvolta politici afirmative în păstrarea și dezvoltarea identității etnice, culturale, religioase și lingvistice.

Proiectul de lege privind statutul minorităților naționale din România

Interesul pentru politica față de minoritățile etnice, întreținut de prezența în alianța de guvernământ (pentru a treia oară în 15 ani) a Uniunii Democratice a Maghiarilor din România s-a concretizat prin înaintarea către Parlament a unui proiect de Lege a minorităților, ce definește, printre altele, controversatul termen de autonomie culturală și pe cel de *minoritate națională*: “Prin minoritate națională se înțelege orice

comunitate de cetățeni români, care trăiește pe teritoriul României din momentul constituirii statului modern, numeric inferioară populației majoritare, având propria identitate etnică, exprimată prin cultură, limbă sau religie, pe care dorește să o păstreze, să o exprime și să o dezvolte” (Art.3).

Proiectul de lege înaintat Parlamentului menționează interculturalitatea, înțeleasă mai degrabă ca un dialog decât ca o întrepătrundere sau mod de formare pentru generațiile viitoare: „Statul încurajează spiritul de toleranță și dialogul intercultural și va lua măsuri efective pentru promovarea respectului reciproc, înțelegerii și cooperării dintre toți cetățenii, indiferent de identitatea etnică, culturală, lingvistică ori religioasă a acestora, îndeosebi în domeniile educației, culturii și al mijloacelor de informare” (Art.7.(1)) Proiectul de lege mai afirmă la Art.9.(1) că: „Identitatea comunităților minorităților naționale constituie o valoare fundamentală a statului român, recunoscută și protejată de lege”, ceea ce este o transpunere locală a principiului diversității, ca și constituent al identității europene, la care ne-am referit anterior. Un element nou al acestui proiect este propunerea de legiferare a „autonomiei culturale”, una dintre cele mai spinoase probleme politice în debaterile ultimului deceniu și jumătate, adusă în discuție de UDMR și nuanțată într-o paletă foarte largă, între autonomie administrativă și politică locală a „Ținutului Secuiesc”, având ca nucleu județele Covasna și Harghita, în care maghiarii sunt populație majoritară, până la o formă de pluralism democratic, european, strict în spațiul cultural.

În forma inițială, la Capitolul V, Art.57.(1), autonomia culturală este definită drept „capacitatea comunității unei minorități naționale de a avea competențe decizionale în problemele privind identitatea sa culturală, lingvistică și religioasă”. Prin acest ultim aspect, definiția autonomiei culturale este improprie realităților prezente și inactuală, atât față de viziunea europeană, cât și față de politica actuală a guvernului român. Inactualitatea față de politica guvernului provine din aceea că un alt proiect care așteaptă de multă vreme să intre în dezbatere este cel al *Legii cultelor*, care tratează domeniul religios și reglementează situația comunităților religioase, așadar și chestiunea identității religioase. Pe de altă parte, chiar și prin legislația deja în vigoare, statul român garantează fiecărui cetățean libertatea religioasă individuală, orice condiționări din partea vreunui grup sau persoane, deci și „competența decizională” a comunității etnice fiind împotriva principiilor statului democratic și a legii fundamentale.

Deși susținătorii prezentului proiect de lege invocă nevoia de adaptare la orientările pluraliste în domeniul cultural din Uniunea Europeană, proiectul însuși este

tributar unor viziuni mai degrabă specifice secolului XIX și începutului de secol XX, prin faptul că face din identitatea religioasă un element definitoriu pentru identitatea culturală. Or, credința religioasă nu mai reprezintă în epoca noastră un element obligatoriu al identității naționale. Conform acestei logici, proiectul *Legii cultelor* nu prevede pentru nici un cult religios statutul de „național”. A lega identitatea religioasă de identitatea națională a minorităților culturale trădează o inconsecvență a principiilor pe care se bazează proiecte simultane.

Definiția citată mai sus a autonomiei culturale este contrazisă și de dinamica religioasă a ultimilor ani, orientată spre diversificare confesională, independent de factori lingvistici, etnici sau de altă natură. Recensămintele din 1992 și 2002 ale populației României evidențiază faptul că în rândul fiecărei etnii există diversitate religioasă, iar tendința este de creștere a cultelor mai noi, în special a celor neoprotestante, în toate regiunile și prin adepți din majoritatea etniilor.

O nouă metodologie

Metodologia interculturalității în Elveția și România; o evaluare comparativă

Considerăm că o comparație între cele două exemple studiate, respectiv Elveția și România, poate scoate la iveală repere importante pentru o privire metodologică asupra temei interculturalității, din mai multe puncte de vedere:

Nivelul de acceptare a multiculturalismului. Observând datele oferite în capitolul precedent, rezultă că Elveția întrunește caracteristici suficiente pentru a ilustra reușita multiculturalismului în consolidarea statului democratic și ca principiu de unitate statală. Plurilingvismul oficial, bazat pe o tradiție îndelungată, este o trăsătură de invidiat de către grupurile culturale care, trăind pe teritoriul unui stat național centralizat, se luptă pentru a fi recunoscute și a putea să-și folosească limba proprie în învățământ, în relația cu administrația, în justiție și în tranzacțiile economice. Se impun însă câteva observații în cazul elvețian: plurilingvismul este cu atât mai puternic cu cât ne apropiem de structurile federale, în timp ce plurilingvismul cantonal este o raritate, iar plurilingvismul individual constituie încă o problemă. Iese la iveală astfel un paradox cultural al Confederației Helvetice: diversitatea crește proporțional cu centralizarea.

Între comunitățile lingvistice ale Elveției interacțiunea este slabă, de unde și preocuparea autorităților federale pentru „înțelegere” reciprocă. Se ridică permanent întrebarea de ce interculturalitatea elvețiană se suprapune atât de mult, aproape până la confuzie, cu plurilingvismul, iar eforturile sunt concentrate asupra plurilingvismului individual. Pentru prima parte a întrebării, un răspuns general, destul de clar din punctul meu de vedere, este dat de Marie-Jean Vinciguerra, citat în prima parte a acestei lucrări: „Nu există schimb cultural fără comunicare, iar limba este mijlocul ei de vehiculare.” Limba deține locul cel mai important în realizarea interculturalității, probat și de faptul că unul dintre semnele observabile ale schimburilor interculturale îl constituie

împrumuturile lingvistice, trecerea unor cuvinte dintr-o limbă în alta, vehiculând în procesul comunicării nu numai caracteristici formale, ci și de conținut, sensuri, cunoștințe, valori noi, ca efect al conviețuirii și contactului prelungit. Limba are capacitatea de a transmite experiența umană și interpretarea ei, și de aceea rămâne factorul cel mai important în realizarea interculturalității. Aceasta nu înseamnă că rămâne și singurul factor al interculturalității, dar toate celelalte uzează de limbă într-o măsură mai mare sau mai mică și, la rândul lor, produc consecințe în domeniul limbii (traduceri, împrumuturi lingvistice, schimbări semantice, modificări fonetice etc.).

Dacă acesta ar fi un răspuns general, în cazul Elveției putem argumenta în favoarea importanței dată plurilingvismului în realizarea interculturalității și într-un sens negativ, anume că Elveția, fiind un stat consolidat democratic, pluralist și federal, inhibițiile în domeniul plurilingvismului sunt mult mai mici decât în România, de exemplu, unde predarea obligatorie a mai multor limbi regionale în toate școlile de stat, în zonele multietnice (de pildă maghiară sau romani în școlile românești) ar fi percepută ca deznaționalizare și ar provoca reacții vehemente.

Pentru cea de-a doua parte a întrebării, legată de plurilingvismul individual, un răspuns se poate schița dacă refacem compoziția clasică a diversității culturale a Elveției: patru limbi naționale și două confesiuni tradiționale, mulate pe structura cantonală, a democrației participative. Dintre cele 26 de cantoane, totuși numai Berna, Fribourg, Grison și Valais sunt plurilingve. Ținând cont de faptul că actualmente confesiunea nu mai modelează prezența individului în spațiul public, ea fiind tot mai închisă în sfera privată, limba rămâne singurul criteriu pe baza căruia individul se identifică cu comunitatea din care face parte și care, prin sistemul educațional și al comunicării instituționale, intră în domeniul de acțiune al autorităților cantonale și federale, care îl pot lua în considerare în metodologia pe care o aplică. Plurilingvismul individual înseamnă asumarea pluralismului specific națiunii elvețiene, concomitent cu depășirea provincialismului, forțarea puternicei amprente cantonale, de obicei monolingve, puse asupra individului de comunitatea sa de origine și aprofundarea identității complexe elvețiene.

În comparație cu Elveția, unde multiculturalismul este, cel puțin ca principiu, coloana vertebrală a identității naționale, România se află deocamdată în faza de acceptare a multiculturalismului ca posibilitate și de aplicare a principiilor europene în materie de diversitate culturală la datele sale proprii. Victor Neumann observă că „văzut ca rezultat al politicii diferențelor, *Multiculturalismul* întâmpină dificultăți incredibile în societățile al căror exercițiu democratic se află în faza incipientă. În

primul rând pentru că tradițiile monoculturală și totalitară au lăsat urme adânci în memoria oamenilor. În al doilea rând, organizațiile nonguvernamentale sunt încă insuficiente și slabe spre a promova o gândire articulată pe tema pluralismului cultural și politic. Cât privește instituțiile statului, ele nu sunt pregătite pentru o asemenea reorientare de proporții și nici nu beneficiază de o categorie de experți credibilă care să contribuie la însușirea informațiilor necesare privind minoritățile, terminologia aferentă pe plan juridic, educația multi- și interculturală. Majoritatea, ca și minoritățile sunt tentate să-și descopere originile, legătura cu glia, cu arhetipul. În alt mod spus, ele retrăiesc epoca romantică a începutului de modernizare, fără să fi avut nicicând experiența iluministă parcursă în profunzime. Adică, fără să se fi pregătit pentru o tranziție social-politică și instituțională necesară emancipării segmentelor sociale numeric reprezentative. Așa se explică faptul că adesea privesc dușmănos una către alta sau, în cel mai fericit caz, își întorc spatele”⁶⁴.

Deși observația citată nu se referă în mod particular la România, ci în general la țările Europei Centrale și de Est, ea este valabilă în cazul specific la care ne referim. Atenția acordată insistent garantării păstrării și ocrotirii identității etnoculturale dovedește o anumită prudență în trecerea de la monocromia naționalistă la diversitatea și pluralismul statului democratic multicultural, dar și gândirea politică tributară colectivismului, rolul secundar acordat cetățeanului în luarea deciziilor, valorizarea scăzută a inițiativei individuale, subdezvoltarea societății civile, conștiința civică scăzută și incoerența sistemului legislativ, cel puțin la nivelul conceptelor fundamentale care vizează interculturalitatea și în general lipsa strategiilor și normelor metodologice pentru aplicarea legilor inspirate de pluralismul Uniunii Europene.

Dacă domeniul culturii este mai permisiv față de ideile noi și mai propice afirmării diversității, în domeniul educației deocamdată singura certitudine este învățământul în limbile minorităților, de altfel un element fundamental pentru constituirea și afirmarea identității culturale.

Preocuparea pentru o metodologie a interculturalității. Dacă interacțiunea culturală slabă dintre zonele lingvistice ale Elveției pune în evidență faptul că interculturalitatea nu este aici un fenomen consumat, din perspectiva metodologiei care să ajute desăvârșirea lui putem fi mai optimiști. Faptul că se insistă asupra dezvoltării plurilingvismului și contactului cu zonele lingvistice altele decât cea tradițională, încă din faza educației școlare, este un pas important, susținut de existența instituțiilor

---

⁶⁴ Victor Neumann, *op. cit.*, pp. 197-198.

dedicate acestui scop. De asemenea, preocupările unor cantoane pentru educația interculturală a copiilor rezidenților străini, ca și pentru educația continuă și integrarea lingvistică și culturală a adulților, recomandă Elveția ca model de urmat din punct de vedere al preocupării autorităților pentru consolidarea interculturalității. Răspândirea limbii engleze și folosirea ei tot mai largă în relațiile interculturale consider că este un fenomen care vine în mod „natural” în sprijinul interculturalității, prin perspectiva alterității pe care o deschide în mentalitatea „comunală” de care elvețienii sunt uneori acuzați, în primul rând din cauză că Elveția are unul dintre cele mai scăzute nivele de naturalizare a străinilor, mai ales din cauza conservatorismului structurilor cantonale și comunale.

Legat de problema accelerării bilingvismului limbă locală-engleză, în defavoarea cvadrilingvismului național al Elveției, consider că mai este necesară o observație. Susținerea celui din urmă, cu contestarea celui dintâi, se bazează pe o confuzie între ceea ce conduce și ceea ce împiedică pluralismul cultural. Motivul pentru care plurilingvismul național nu a avansat foarte mult la nivelul individual se datorează nu existenței unei „conurențe”, ci mai degrabă atașamentului excesiv față de specificul local, închiderii față de influențele din afară, aversiunii persistente, recunoscute, față de un anume spațiu cultural vecin. Răspândirea limbii „aculturale” engleze, considerată *lingua franca* a erei globalizării, cu toate reproșurile care i se pot aduce, înfruntă tocmai această barieră impusă de mentalitatea comunală, de autoritatea principiului apartenenței teritoriale în autoidentificarea individuală, creând disponibilitatea spre comunicare. Fără această disponibilitate spre comunicare și privire deasupra granițelor imediate, cvadrilingvismul federal și monolingvismul local vor rămâne într-o tensiune ireductibilă. Pe lângă efortul de durată pentru continuarea și extinderea procesului de educație interculturală deja început și susținut de instituțiile statului, autoritățile cantonale și organizațiile societății civile, Elveția mai are în față o provocare: depășirea insularității, prin exersarea intensă a vocației culturii ei spre relaționare, spre comunicare, în interiorul și în exteriorul granițelor politice, pentru care diversitatea lingvistică și în același timp apartenența la spații lingvistice largi ale Europei constituie un neprețuit atu.

În ceea ce privește deschiderea culturală a României, încurajarea învățării unei limbi străine, precum cea engleză, franceză sau germană, nu întâmpină o rezistență de principiu, am putea spune chiar dimpotrivă, cultura română experimentând, în marile ei etape de dezvoltare, o adevărată frenezie a împrumuturilor și calchierilor lingvistice și educației plurilingve competente a elitelor; aceasta nu a schimbat însă mentalitatea

dominantă, tributară tensiunilor locale, de natură culturală, socială sau chiar politică. Aceste tensiuni nu au fost încă supuse filtrului aceluiasi tip de gândire, ceea ce face ca opinia publică românească să rămână inconsecventă în acceptarea multiculturalismului, dezaprobând atât dorința de autonomie culturală a maghiarilor, cât și nevoia de integrare a romilor. În România concepția asupra interculturalității este încă neclară și imatură. Dezechilibrul este provocat și de ciocnirea pe două fronturi diferite cu aceeași problemă: în timp ce autonomia culturală apare ca o temă exclusiv politică, vehiculată insistent de partidul etnic al maghiarilor (UDMR), prezent la guvernare, integrarea romilor este o temă pur socială, parte a temei mai largi a sărăciei sau a infraționalității și este susținută în principal de organizații ale societății civile, care în majoritate se bazează logistic și financiar pe organizații din străinătate, reușind prea puțin să dezvolte voluntariatul local și să atragă susținerea opiniei publice.

Împrumuturile terminologice din categoria pluralismului cultural (*multicultural*, *pluricultural*, *intercultural*) pătrunse în limbajul academic, politic, dar și al legislației din domeniul educației și culturii, creează confuzie prin apariția lor simultană în documentele oficiale al statului. Opțiunile clare pentru unul sau unele dintre acestea se vor naște, probabil, o dată cu decelarea unei viziuni mai clare asupra evoluției acestui domeniu. Oricare ar fi opțiunile, ele trebuie susținute cu metodologii corespunzătoare, deocamdată absente sau abia în faza afirmării principiilor generale, care să confere un sens afirmativ actualului „protecționism”, punând în valoare experiența pozitivă acumulată pe parcursul timpului, în îndelungata conviețuire a culturilor pe teritoriul actual al țării. Schimbarea accentului dinspre opoziția majoritate-minoritate spre întrepătrunderea culturilor și pluralitatea „identităților” este un pas prioritar, ca și extinderea preocupărilor pentru interculturalitate dinspre domeniul „minorități” înspre acela al majorității.

Principiile metodologiei. Tema interculturalității, așa cum s-a văzut atât în exemplul Elveției, cât și în cel al României, este cel mai strâns legată de domeniul educației, în care se aplică și cele mai multe dintre măsurile de natură metodologică pentru promovarea interculturalității, într-o formă sau alta. În Europa de vest se vorbește deja despre o *nouă* pedagogie interculturală, adaptată condițiilor concrete. Am apelat la o comunicare prezentată la cel de-al VIII-lea Congres al Asociației pentru Cercetare Interculturală de la Geneva pentru a observa coloana vertebrală a acestei noi metodologii. Autoarele, Silvia Costanzo și Linda Vignac, apelează la început la o definiție negativă, prin ceea ce nu trebuie să fie o pedagogie interculturală, din care

putem deduce principalele aspecte negative semnalate în abordarea tematicii interculturale:

- favorizarea stereotipurilor, prin folosirea categoriilor rigide ale etnicității;
- ignorarea aspectelor sociale, politice și economice;
- trecerea sub tăcere sau negarea existenței conflictelor;
- negarea diferențelor și desconsiderarea valorii acestora;
- abordarea fenomenului intercultural fără o redefinire inclusivă și simultană a ambilor participanți, unul în funcție de celălalt;
- practicarea unei definiții superficiale, folclorice a culturii, sau, dimpotrivă, pretenția de exhaustivitate;
- ignorarea istoriei și raportarea exclusivă la realitatea imediată;
- elaborarea unor teorii fără acoperire în realitate sau, dimpotrivă, eliminarea oricărui suport teoretic pentru acțiune.

Conform autoarelor, obiectivele principale ale pedagogiei interculturale sunt:

- depășirea gândirii lineare și binare, dihotomiile deformatoare și antagonismele aparente ale paradoxurilor;
- acceptarea și integrarea unei reflexii asupra complexității culturilor și fiecărei ființe umane, renunțând la dorința de „a înțelege totul”;
- adoptarea unei perspective pluridisciplinare;
- recunoașterea că noi suntem toți „pluriculturali”;
- să interogăm presupunerile noastre de bază și influența lor asupra practicilor noastre educative;
- să luăm cunoștință despre propriile noastre valori și credințe, pentru a le relativiza, într-o încercare de descentralizare;
- depășirea rezistenței la schimbare, văzută ca „amenințare identitară”, amintindu-și că „stabilitatea și schimbarea” sunt cei doi poli indispensabili însăși existenței vieții;
- aprecierea și respectarea diferențelor;
- admiterea valorii celorlalte „viziuni ale lumii”;
- dezvoltarea unei priviri critice față de sine însuși;
- recunoașterea puterii creatoare a conflictului;
- asumarea responsabilității pentru libertatea noastră și pentru realitatea că noi contribuim activ la crearea schimburilor noastre cu aproapele;
- favorizarea deschiderii spiritului, „neburniei”, adică receptivitatea, capacitatea de observație, adaptarea la context, crearea de noi categorii, cercetarea soluțiilor

novatoare, suspendarea judecăților de valoare, relativizarea cadrelor noastre de referință;

- a-și aminti că drepturile culturale sunt drepturi inalienabile ale oricărui individ;
- a acționa pentru deconsolidarea stereotipurilor;
- dezvoltarea unei atitudini de toleranță;
- a ajuta trecerea de la etnocentrism spre etnorelativism.⁶⁵

Victor Neumann, referindu-se la contextul românesc, scrie despre obstacole și soluții pentru abordarea problemelor interculturale în școli, constatând întârzierea României în promovarea formării interculturale. Principalele obstacole pe care le scoate în evidență sunt gândirea tradiționalistă, care suprapune națiunea și etnicitatea, lipsa culturii despre drepturile și obligațiile cetățeanului, ignorarea limbilor și culturilor minoritare, rolul minor al inițiativei individuale, sistemul politic și administrativ centralizat, folosirea stereotipurilor în manualele școlare, inegalitatea șanselor, crearea și perpetuarea miturilor prin mass-media. Autorul propune și o serie de soluții posibile, între care:

- introducerea educației multilingve obligatorii pentru elevi și studenți în regiunile cu populație mixtă;
- elaborarea manualelor școlare de istorie, literatură, geografie, etnografie care să includă informații despre cultura, tradițiile, limba și religia comunităților minoritare care trăiesc în România, precum și date despre convergența dintre aceste culturi și cultura majoritară;
- introducerea legislației împotriva discriminării minorităților;
- garantarea egalității de șanse pentru toți cetățenii, indiferent de naționalitate, sex, religie și rasă;
- descentralizarea sistemului educațional prin garantarea șanselor legale pentru organizațiile locale cu scopul de a oferi educație în limbile minoritare;
- introducerea unui nou curriculum pentru studierea istoriei în gimnaziu și liceu, pentru promovarea dimensiunii convergente a culturilor și pentru a modela o gândire deschisă la alternative, renunțând la stereotipurile care hrănesc discursurile politice șovine, antisemite și rasiste;
- folosirea moștenirii culturale comune în folosul culturii țării;
- predarea cursurilor de educație civică la ciclul primar și gimnazial;

---

⁶⁵ Silvia COSTANZO et Linda VIGNAC, La pédagogie interculturelle: revoir nos approches et définir les objectifs essentiels, Actes du VIIIème Congrès de l'Association pour la Recherche InterCulturelle (ARIC), Université de Genève – 24-28 septembre 2001 sur le site : <http://www.unige.ch/fapse/SSE/groups/aric>.

- răspândirea exemplurilor de interculturalitate locală în instituțiile de învățământ de toate gradele și prin mass-media;

- promovarea principiilor de educație antirasistă în școli.⁶⁶

În compararea celor două exemple de abordare a tematicii educației interculturale trebuie să ținem cont în primul rând de diferențele de perspectivă dintre ele: în timp ce Neumann pune accentul pe valorile civice și corectitudinea politică și vizează măsuri de ordin legislativ, Vignac și Costanzo insistă asupra fundamentului filosofic al metodologiei lor și fac din relativism principiul moral prin excelență al raporturilor interculturale, cu scopul de a motiva o abordare pedagogică a educației interculturale. Chiar și începând de aici, cele două versiuni reliefează și diferențele majore în privința realităților concrete vizate. În timp ce Neumann este preocupat de îndeplinirea condițiilor minimale pentru ca interculturalismul să devină un principiu aplicabil, operant, în spațiul public, Vignac și Costanzo urmăresc inserarea acestuia în conștiința colectivă și individuală, presupunând etapa „civică” a fi fost încheiată. Pe de o parte este vizibil decalajul dintre Elveția și România ca timp și experiență în recunoașterea și încurajarea interculturalității; pe de altă parte, raportarea la mentalitatea individualistă a elvețienilor, respectiv la cea colectivistă a românilor, impune și modalități diferite de abordare.

Considerații finale

Din exemplele studiate, al Elveției și al României, s-a putut observa faptul că interculturalitatea, ca fenomen, poate apărea spontan, dar manifestarea și evoluția ei sunt condiționate de factori de diferite naturi, dintre care s-au evidențiat cei politici, legislativi, administrativi, economici, pe lângă educație și creație culturală propriu-zisă. Preocuparea pentru interculturalitate ca disciplină este, de asemenea, favorizată de contextele pluraliste și are la bază dezideratul unității în diversitate.

Aceste contexte s-au constituit în timp, de obicei prin intervenția unei puteri, precum statele cuceritoare, care au apelat la dislocări și colonizări de populație, sau au determinat (în mod pozitiv sau negativ) mișcarea naturală a populației, prin măsuri administrative, facilități/restricții economice, toleranță/persecuție religioasă etc. În mod direct interculturalitatea a fost dependentă de învățământ și de favorizarea răspândirii

---

⁶⁶ Victor Neumann, *Between Words and Reality*, p. 58.

unei culturi, prin limba și religia oficială. Provoacă de contexte tensionate, precum războiul, dominația militară și alianțele strategice, sau, dimpotrivă, de perioadele de pace și progres economic, de dezvoltare culturală și toleranță religioasă, interculturalitatea are astăzi propria istorie, dar i se poate proiecta și un viitor. Proiectul intercultural este de obicei schițat fie ca încercare de vindecare, fie de prevenire a conflictelor, mai ales a celor provocate de ideologiile extremiste care abuzează de datele de identitate culturală.

Ca orice proiect, interculturalitatea are nevoie de o metodologie care să facă legătura între acest deziderat și condițiile concrete. Deși domeniul de referință este cel cultural, complexitatea acestuia și afinitățile cu celelalte domenii specifice existenței umane permite urmărirea unui ansamblu de scopuri care, odată atinse, să constituie mediul propice realizării interculturalității.

Condiții generale. O metodologie pentru promovarea interculturalității trebuie să urmărească în primul rând întrunirea în profunzime a unor condiții generale, precum cele ce urmează:

a. Politice: Am observat la începutul acestei lucrări că interculturalitatea ca disciplină s-a dezvoltat în statele democratice, adică în acele state care garantează și respectă libertatea cetățeanului (personală, de conștiință, de expresie, de asociere), pluralismul politic, votul universal, acces neîngrădit la educație, economie concurențială etc. Aplicarea principiilor pluralismului, esențial ideii de democrație, în politicile vizând domeniul cultural, a dat roadele sale. Din contră, regimurile totalitare au practicat eliminarea forțată a diferențelor, prin impunerea monoculturii, fie ea o construcție identitară anterioară (*neamul, poporul, națiunea etnoculturală*), fie o sinteză nouă, de tip ideologic (*omul nou, poporul, oamenii muncii, cetățenii de bine etc.*). Democrația și respectarea drepturilor și libertăților fundamentale ale omului acordă legitimitate fenomenului intercultural, prin raportare la categoria individului, și favorizează dezvoltarea domeniului interculturalității, prin respectarea principiului pluralismului în toate componentele vieții publice. Cultura politică trebuie să dea profunzime conceptelor de *națiune, cetățenie, popor*, pentru ca înțelegerea acestora într-un sens larg, inclusiv, să normalizeze mediul de contact intercultural, făcându-l astfel mai puțin vulnerabil în fața ideologiilor extremiste și favorizant al excluderii sociale și culturale;

b. Legislative: Este nevoie ca legislația locală să fie conformă cu documentele adoptate de Organizația Națiunilor Unite și UNESCO privind drepturile minorităților,

refugiaților, drepturile culturale etc., precum și, după caz, cu documente care protejează diversitatea culturală (*Charta europeană a limbilor regionale și minoritare*). De asemenea, este necesară clarificarea noțiunilor cheie (națiune, limbă națională, cultură națională, etnie, cetățenie etc.) pentru a oferi o bază juridică adecvată dezvoltării relațiilor interculturale și un cadru legislativ care să mențină în echilibru raporturile dintre majoritate și minoritate;

c. Economice: Interculturalitatea este favorizată de stabilitatea economică, de economia bazată pe libera inițiativă și liberul schimb, de relațiile economice la nivel regional, interregional, internațional și de turism, așa încât dezvoltarea acestui tip de relații trebuie încurajată. Relațiile de afaceri transfrontaliere și companiile multinaționale constituie și un capitol important în preocupările pentru studiul comunicării interculturale și impulsionează cercetarea în domeniul interculturalității;

d. Administrative: Descentralizarea administrativă și autonomia locală sunt factori favorizanți pentru interculturalitate, prin atenția mai mare acordată diversității locale și priorităților comunității, atunci când condițiile politice și legislative sunt îndeplinite;

e. Mass-media: Informarea corectă și diversă a opiniei publice și evitarea clișeele lingvistice depreciative la adresa unor etnii sau grupuri culturale sunt de mare importanță pentru realizarea comunicării interculturale. Mass-media poate generaliza folosirea unei terminologii „corecte din punct de vedere politic” și poate influența opinia publică în sensul mai bune receptări a principiului pluralismului și respectului pentru identitatea culturală a indivizilor și comunităților.

Acțiunea afirmativă. Alături de aceste domenii și în strânsă legătură cu ele, se află cel al culturii și al educației, care constituie nivelul următor în structurarea metodologiei, făcând trecerea de la principiile generale la acțiunea afirmativă.

În domeniul culturii, politicile pe baza principiului pluralismului, corelate cu descentralizarea administrativă, sunt esențiale pentru protejarea și promovarea interculturalității, prin punerea în valoare a diversității culturale locale, a experienței și creativității comunității în propriul spațiu spiritual, și prin încurajarea creației originale de valoare, care să potențeze expresia valorilor spirituale general umane, aflate la confluența culturilor și mai presus de dispersia orizontală a acestora. Este importantă și existența instituțiilor care să susțină interculturalitatea prin politici culturale, manageriat și marketing cultural, comunicare și cercetare științifică interdisciplinară asupra relațiilor interculturale și care să contribuie la articularea, aplicarea și actualizarea

metodologiei acestui domeniu, așa cum sunt: *Asociația pentru Cercetare Interculturală*, *Rencontres suisses/Treffpunkt Schweiz*, *Coscienza Svizzera*, *Forum Helveticum*, *Schweizerische Arbeitsgemeinschaft für Demokratie* în Elveția și *Institutul Intercultural* (Timișoara), *Centrul pentru studiul relațiilor interetnice* (Cluj) și *Departamentul-Catedra UNESCO pentru schimburi interculturale și interreligioase* (București) în România.

La fel de importantă este educația, în domeniul căreia se concretizează deocamdată cea mai mare parte a preocupărilor pentru promovarea interculturalității. Alături de posibilitatea învățământului în limba maternă și încurajarea competenței individuale în limbi de circulație internațională, trebuie luată în considerare dezvoltarea plurilingvismului local, care indică nivelul real de dezvoltare interculturală al comunității, și educația civică, de care depinde aprofundarea principiilor pluralismului în relațiile socio-culturale. Este foarte important să se aibă în vedere educația continuă, pentru ca educația interculturală a persoanelor de vârstă adultă și instrucția celor de vârstă școlară să se susțină reciproc.

Pedagogia interculturală. Consider că cea de-a treia etapă în constituirea metodologiei este pedagogia interculturală, fapt irealizabil în lipsa raportării la situația concretă asupra căreia se acționează. Elveția și România reprezintă realități diferite din punct de vedere al geografiei, al mediului și compoziției culturale, al situației economice sau organizării politice sau din multe alte puncte de vedere. Asemănarea pe baza căreia ne-am permis să facem această comparație rezidă în profilul intercultural al ambelor țări, însă și aici diferențele evidente impun o separare, cel puțin din punctul de vedere al succesiunii etapelor de desăvârșire a acestui profil intercultural în amănunt. Îndelunga tradiție democratică a Elveției, recunoașterea timpurie a diversității culturale ca principiu de unitate statală, stabilitatea internă favorizată de neutralitatea politică pe plan extern, ralierea la promovarea Drepturilor Omului și a drepturilor culturale, preocuparea îndelungată a autorităților federale pentru plurilingvism și înțelegere între comunitățile lingvistice constituie o bază mult mai solidă pentru conceperea și aplicarea unei *noi* metodologii, decât ceea ce poate genera raportarea la contextul românesc. Putem spune că între interculturalitatea elvețiană și cea românească este o diferență de maturizare, dacă luăm în considerare profunzimea principiilor interculturalității în cultura politică a statului și a societății. Adoptarea și implementarea acestor principii este o etapă obligatorie, dar absorbirea acestora în mentalitatea colectivă și practicarea

lor naturală în cadrul comunității este un proces care se întinde pe o durată foarte greu de estimat, dat fiind că nu dispunem de nici un model ideal în această privință.

La măsurile legale și instituționale indicate de Victor Neumann și principiile pedagogice propuse de Silvia Costanzo și Linda Vignac putem adăuga câteva observații, cu scopul de a da relief unei metodologii pentru dialogul intercultural aplicabilă și în spațiul răsăritean. Aici trebuie să ținem cont de neasimilarea principiilor interculturalității nici de către instituțiile abilitate să promoveze interculturalitatea, nici de către corpul științific și pedagogic pe care să se bazeze punerea în aplicare a măsurilor necesare, nici de către societate, care reflectă încă monocrom ideea de identitate națională, chiar dacă are și datele și experiența istorică a pluralismului.

Consider că recunoașterea că toți suntem pluriculturali trebuie precedată de cunoaștere, ceea ce presupune cercetare științifică interdisciplinară, aplicată realităților contemporane, corelată cu exigențele și experiența academică internațională în acest domeniu, formarea unui mediu științific dinamic, deschis dezbaterilor și conectat cu sistemul educațional, dar și cu instituțiile abilitate să propună și să implementeze politicile în materie de cultură și educație. Sistemul educațional și cel al instituțiilor publice este necesar să fie actualizate din punct de vedere al informației și metodologiei, pentru respectarea și promovarea interculturalității.

Sunt nevoită să pun sub semnul întrebării termenul de „etnorelativism”, ceea ce în România, de exemplu, ar fi asimilat deznaționalizării, deși pentru occidentali termenul nu mai are nimic de-a face cu acest fenomen. Relativismul pe care Costanzo și Vignac îl propun în privința „propriilor noastre valori și credințe” și a „cadrelor noastre de referință” se autoexclue, dacă îl comparăm cu situația observată în România, fiind în contradicție cu orientarea dominantă și justificată, în contextul dat, a preocupărilor autorității de stat, de a asigura tuturor cetățenilor aparținând minorităților naționale dreptul de a-și păstra și dezvolta liber identitatea etnică, culturală, religioasă, lingvistică, dar și cu a membrilor comunităților etnice minoritare, de a beneficia cât mai deplin de acest drept, recuperându-și, reconstruindu-și și reafirmându-și identitatea.

O discuție aparte ar merita chiar „relativismul” pe care îl propun autoarele și care, din perspectiva experienței răsăritene, are conotații mai degrabă negative, de disipare a identității și de depreciere a valorilor. Sensul acestui „relativism” trebuie explicat pe o bază nouă, accentuând mai degrabă aspectul său relațional, faptul că el înseamnă recunoașterea apartenenței culturale multiple, prin faptul că monoculturile sunt totuși sinteze de elemente originale și împrumuturi, că în esența sa cultura are un caracter dinamic, iar valorile, motivele, simbolurile circulă, uneori în pofida strictetii

granițelor geografice, a inflexibilității ideologiilor sau a condiționărilor de orice natură. Punerea în evidență a acestei diversități de surse culturale și a evoluției unei culturi prin raportare și în relație cu alte culturi este un pas important în depășirea rigidității monoculturii și deschiderea unei perspective pluraliste asupra propriei tradiții.

Dezvoltarea unei priviri critice față de sine însuși poate fi însă un pas ulterior, sau cel puțin concomitent reconstrucției identitare, acolo unde există slabă apreciere de sine pe urma marginalizării îndelungate și a abuzurilor de orice natură, cum este, de exemplu, cazul romilor. Pentru România reconstrucția identitară, nu numai a etniilor minoritare, ci și a majorității, este o etapă ce trebuie parcursă fără echivoc, iar acest proces nu exclude dezvoltarea interculturală a identității proprii.

În privința obiectivului de recunoaștere a puterii creatoare a conflictului, sesizez o incompatibilitate filozofică între această viziune și mediul spiritual românesc multietnic, orientat mai degrabă să valorizeze compromisul pașnic, atitudinea conciliantă, confortul emoțional, reușitele cu încărcătură simbolică mai mult decât pe cele palpabile. De asemenea, „conflictul”, mai ales cel politic, care a absorbit tot felul de alte nuanțe (sociale, economice, culturale, etnice) a avut până recent în sud-estul Europei ilustrări grave, cu consecințe încă vizibile în comunitățile care s-au refăcut cu greu, mai ales din punct de vedere moral. Dacă depășim spațiul României, privind de exemplu spre fosta Iugoslavie sau fosta URSS, interculturalitatea apare mai degrabă ca o speranță a comunității internaționale de refacere post-conflict a comunităților locale mutilate, parțial amputate din spațiul lor natural de existență, dar rămase sub influența exaltării naționaliste și sub nostalgia unui sau altui regim politic.

Dezvoltarea unei priviri critice față de sine nu poate fi separată de efortul de a deconsolida stereotipurile, atât pe cele privitoare la ceilalți, cât și la sine. De o mare importanță mi se pare a fi adoptarea unei perspective pluridisciplinare, care să poată da educației interculturale un conținut bogat, informație diversă, prin care fiecare dintre culturile implicate să poată fi prezentată în mod pozitiv și să perceapă valorile celorlalte culturi, potențate mai ales la confruntarea cu culturi străine, drept tezaur comun.

În plus, o abordare fluentă și realistă a istoriei și evoluției culturii și civilizației locale poate pune în evidență concluzii importante, care să ofere un fundament solid pentru înțelegerea și acceptarea principiilor toleranței, respectului față de celălalt și să descurajeze abuzurile și discriminarea. Există numeroase aspecte istorice care, prezentate în mod realist, neacuzator și nepărtinitor, pot crea solidaritate emoțională, toleranță și acceptare mai profundă, pentru a percepe faptul că discriminarea este o nedreptate care produce aceleași efecte, indiferent împotriva cui se îndreaptă.

Un factor care nu este în general implicat în punerea în aplicare a metodologiei interculturale este autoritatea religioasă, exponenta unei importante părți din tradiția culturală a popoarelor europene și nu numai, probabil din cauza faptului că educația interculturală este în țările din apusul Europei o misiune asumată de instituțiile seculare ale statului. În România, unde atașamentul față de Biserică este mare, acesta poate fi de folos dialogului intercultural, dacă statutul comunităților religioase multietnice nu ar mai fi obscurat de prejudecata sau confuzia că unei etnii îi corespunde neapărat o anumită confesiune și reciproc. În Elveția, Bisericile creștine au propriile programe destinate integrării străinilor, prin slujirea în limba lor maternă, prin susținerea învățării limbii oficiale a cantonului, și alte acțiuni cu finalitate socială.

Considerăm că plurilingvismul trebuie să fie unul dintre obiectivele importante ale educației interculturale în zonele în care coexistă mai multe grupuri etnoculturale, nu numai la nivelul minimal, al conviețuirii zilnice, ci și în mod organizat, pentru a încuraja accesul competent la cultura în altă limbă decât cea oficială, consolidând în același timp și sentimentul apartenenței locale, regionale, dar și înțelegerea pluralismului ca pe o realitate imediată, firească, de neevitat. Educația interculturală trebuie să implice și dialogul intelectual de substanță, care, fără să urmărească colaborarea socială între etnii ca finalitate imediată, consolidează și desăvârșește interculturalitatea, prin circulația firească a ideilor și motivelor între reprezentanții cei mai de seamă ai culturilor.

Orice metodologie de aplicare a principiilor interculturale își măsoară eficiența în funcție de efectele asupra comunității. Datele reale din comunitate, impun și adoptarea unei metodologii specifice. Aceasta trebuie să aibă în vedere trecutul istoric, proiectele viitoare, orientările politice, evoluția economică, tradiția culturală, prognoza socială și multe alte aspecte, aducând fiecare, pe de o parte, propriile certitudini, pe de altă parte propria marjă de eroare. O metodologie a interculturalității nu poate fi decât un produs interdisciplinar și cu aplicabilitate largă, cu alte cuvinte o sinteză greu de obținut, dificil de verificat, dar cu șansa de a putea fi însușită, exersată și amendată de factori de acțiune dintr-o mare diversitate de domenii. Rezultatele în planul dialogului intercultural au, în orice caz, o mare șansă să depășească cadrele estimate de metodologie, prin permanenta noutate, imprimată de caracterul inepuizabil și original al culturilor.

Bibliografia consultată

1. *** *Avant-projet de Loi fédérale sur les langues nationales et la compréhension entre les communautés linguistique*, la http://www.bak.admin.ch/bak/themen/sprachen_und_kulturelle_minderheiten/0506/00632/index.html?lang=fr
2. *** *Charte européenne des langues régionales ou minoritaires*, la http://www.bak.admin.ch/bak/themen/sprachen_und_kulturelle_minderheiten/0506/00632/index.html?lang=fr
3. *** *Constitution fédérale de la Confédération suisse du 18 avril 1999*, la <http://www.admin.ch/ch/f/rs/101>
4. *** „Denis de Rougemont. De Neuchâtel à l'Europe”, *Nouvelle revue neuchâteloise*, N°.47-12 année, Automne, 1995
5. *** Hotărârea Guvernului României nr. 40/25 aprilie 2001, în *Monitorul Oficial al României*, nr. 252/ 16 mai 2001
6. *** Legea nr. 84/24 iulie 1995. Legea învățământului, în *Monitorul Oficial al României*, nr. 606/10 decembrie 1999
7. *** *Programul de guvernare (2004-2008)*, <http://www.guv.ro/obiective>
8. *** *Recensement fédéral de la population 2000*, la http://www.bfs.admin.ch/bfs/portal/fr/index/themen/bevolkerung/sprachen_religionen_blank/kennzahlen0/sprachen.html
9. *** Secolul 21 nr. 5-10/2004
10. *** *Transilvania și sașii ardeleni în istoriografie. Din publicațiile Asociației de Studii Transilvane Heidelberg*, Editura hora Sibiu și Arbeitskreis für Sieberbürgische Landeskunde e.V. Heidelberg, 2001
11. Alexandrescu, Sorin, *Paradoxul român*, Editura Univers, București, 1998
12. Ciachir, Lilian, *La liberté de conscience en Transylvanie au XVIIe siècle*, contribuție la colocviul *Les seuils de la liberté de conscience dans le domaine religieux*, Strasbourg, 2003
13. Costanzo, Silvia, Vignac, Linda, *La pédagogie interculturelle: revoir nos approches et définir les objectifs essentiels*, Actes du VIIIème Congrès de

- l'Association pour la Recherche InterCulturelle (ARIC), Université de Genève – 24-28 septembre 2001 sur le site : <http://www.unige.ch/fapse/SSE/groups/aric>
14. Damian, George, *O repetare nătângă a istoriei – cazul țiganilor din România*, în *Polemica*, nr. 1, martie 2005
  15. Dobrescu, Ion Florentin, *Relația dintre politică, cultură și religie în Elveția și România. O comparație*, disertație alcătuită în cadrul Masterului de Comunicare interculturală în contextul integrării europene la Departamentul – Catedra UNESCO pentru schimburi interculturale și interreligioase al Universității din București, 2005
  16. Drăghicescu, D., *Din psihologia poporului român*, Editura Albatros, București, 1995
  17. Fundoianu, Beniamin, *Imagini și cărți din Franța*, Ed. Socec&Co, 1921
  18. Gilliard, Charles, *Histoire de la Suisse*, Neuvième édition, Presses Universitaires de France, 1987, Paris
  19. Hauser, Christophe, *L'émergence du Swiss English: panacée ou problème? Réflexions sur la progression de l'anglais en Suisse dans la perspective de 30 traducteurs professionnels*, Mémoire de diplôme, Haute école spécialisée de Zurich-Winterthour, Département de Linguistique appliquée et des Sciences de la culture, Institut de Traduction et d'Interprétation, 2005
  20. Hauser, Martin, Eleonora Iordache, „Aktuelle rumänische Religionsgesetzgebung auf dem Hintergrund der rumänischen Geschichte”, în Harmut Kress (coordonator), *Religionsfreiheit als Leitbild, Staatskirchenrecht in Deutschland und Europa im Prozess der Reform*, Munster, 2004
  21. Hauser, Martin, *Prophet und Bischof. Huldrych Zwinglis Amtsverständnis im Rahmen der Zürcher Reformation*, Universitätsverlag Freiburg, Schweiz, 1994
  22. Hauser, Martin, „Kirchen und Gesellschaft in Rumänien und ihr Umgang mit der Globalisierung, mit einem besonderen Blick auf die Orthodoxie”, în Andrei Marga, Johann Marte (coordonatori), *Die Auswirkungen der Globalisierung auf die Religion in Rumänien. Kontinuität oder Neuanfang?/ Efectele globalizării asupra religiei în România. Continuitate sau început?*, Presa Universitară Clujeană, 2005
  23. Hitchins, Keith, *Ortodoxie și naționalitate. Andrei Șaguna și românii din Transilvania 1846-1873*, Univers enciclopedic, București, 1995
  24. Livezeanu, Irina, *Cultură și naționalism în România Mare 1918-1930*, Humanitas, București, 1998

25. Mincu, Monica Elena, *Le pluralisme et l'éducation interculturelle dans les pays de l'Europe de l'Est*, Actes du VIIIème Congrès de l'Association pour la Recherche InterCulturelle (ARIC), Université de Genève, 24-28 septembre, <http://www.unige.ch/fapse/SSE/groups/aric>
26. Neumann, Victor, *Neam, popor sau națiune? Despre identitățile politice europene*, Curtea veche, București, 2005
27. Neumann, Victor, *Between words and reality. Studies on the Politics of Recognition and Changes of Regime in Contemporary Romania*, la <http://www.crvp.org/book/Series04/IVA-15/contents.htm>
28. Oțetea, Andrei (coord.), *Istoria lumii în date*, Editura Enciclopedică Română, București, 1972
29. Panaitescu, P.P., *Introducere la problemele culturii românești. Problemele istoriografiei române*, Editura Minerva, București, 2000
30. Poledna, Rudolf (coord.), François Rugg (coord.), Călin Rus (coord.), *Interculturalitate. Cercetări și perspective românești*, Presa Universitară Clujeană, 2002, disponibilă la <http://www.intercultural.ro>
31. Pop, Ioan-Aurel, *Geneza medievală a națiunilor moderne (secolele XIII-XVI)*, Editura Fundației Culturale Române, București, 1998
32. Schifirneț, Constantin, *Geneza modernă a ideii naționale. Psihologie etnică și identitate românească*, Editura Albatros, București, 2001
33. Vinciguerra, Marie-Jean, *Plurilingvismul se naște din interculturalitate*, interviu realizat de Dana-Marina Dumitriu, disponibil la <http://www.aius.ro/Copy%20of%20Aius0/plurilingvismul.htm>
34. Vischer, Lukas (coord.), Lukas Schenker (coord.), Rudolf Dellsperger (coord.), Olivier Fatio (coord.), *Histoire du christianisme en Suisse. Une perspective œcuménique*, Editions Labor et Fides Geneve, Editions Saint-Paul Fribourg, 1995
35. Wicht, Bernard, *Les différentes notions de diversité culturelle*, la http://www.unesco.ch/actual-content/wicht_f.pdf